

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КУЛЕШОВА ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ Лимар В.В.
« ____ » _____ 2022 р.

КРИЗА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

Спеціальність 291. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Магістерська робота

Науковий керівник:
Чарських І.Ю., доцент кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики, к.і.н., доцент

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2022

Кулешова В.В. Криза євроінтеграції та геополітичний вибір України. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». ОП «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця 2022.

У роботі представлено огляд сучасних наукових та практичних підходів до проблематики кризи євроінтеграційних процесів та геополітичного вибору України. Визначено основні прикладні підходи для вирішення криз та окреслено шляхи реалізації геополітичного спрямування України. Дослідження базується на принципах системності, наукової об'єктивності, для об'єктивізації результатів дослідження використовувались теоретичні, емпіричні та комплексні методи наукового пошуку.

Ключові слова: геополітичний вибір, Європейський Союз, євроінтеграція, криза, Україна.

88 с., рис. 3. Бібліограф.: 97 найм.

Kuleshova V.V. The crisis of European integration and Ukraine's geopolitical choice. Specialty 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies", EP "International communications and mediation in conflict resolution". Vasyl' Stus DonNU, Vinnytsia, 2022.

The paper presents an overview of modern scientific and practical approaches to the problem of the crisis of European integration processes and Ukraine's geopolitical choice. It defines the main theoretical and applied approaches to resolving crises and outlines ways to implement the geopolitical direction of Ukraine. The research is based on the principles of systematicity, scientific objectivity, theoretical, empiric and complex methods of scientific research were used to objectify the research results.

Keywords: crisis, European integration, geopolitical choice, Ukraine, European Union.

88 p., fig. 3. Bibliography: 97 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Стан вивчення проблеми.....	8
1.2. Характеристика джерел.....	15
1.3. Методологічні засади дослідження.....	24
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КРИЗИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ	31
2.1. Характеристика геополітичного вибору України на сучасному етапі... ..	31
2.2. Правовий вимір геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції	38
2.3. Вектор геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції.	46
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ.....	53
3.1. Участь України в європейських інституціях.....	53
3.2. Європейські проєкти в Україні як основа інтеграції України в ЄС.....	60
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кризу євроінтеграційних та глобалізаційних процесів зарубіжні та вітчизняні дослідники співвідносять зі змінами в глобальній економіці. Основними причинами кризи вважають: субсидування боргу в обмін на жорстку економію; посилення технократії, яка зумовлена поглибленням фіскального союзу; стійкість євро; міграційні потоки; всесвітні економічні кризи тощо. Хоча є спрямованість на глибинну інтеграцію, в якій вагоме місце посідає Україна. Одним зі шляхів подолання кризи ЄС вважається консолідація деяких інституційних реформ та відновлення економічного зростання в Європі. В основі аналізу криз ЄС покладено наукові теорії і концепції, однією з яких є інституційна концепція інтеграції в контексті зниження або підвищення рівня централізації, функціонального масштабу або членства в ЄС. Зарубіжними науковцями констатується, що ЄС постійно працює в режимі кризи. Це сприяє пошуку ефективних методів їх подолання та розширення меж ЄС, де досягли безпрецедентного рівня процвітання та соціального добробуту, який членство в ЄС ще більше підвищило. Це робить Європу загалом мирною територією, побудованою навколо ідеї взаємозалежності, що створює процвітання та мир. Втім, перед ЄС постають кризи сучасності, зокрема щодо енергетичної та продовольчої безпеки,

За цих умов Україна демонструє свій геополітичний вибір через приєднання до європейського політико-економічного союзу. Це відбулось після становлення та укріплення України як унітарної держави. З 1990-х років, зовнішня політика України намагалася збалансувати своє прагнення налагодити зв'язки з Європою та Сполученими Штатами. Сполучені Штати та європейські країни, хотіли б бачити Україну більш тісно пов'язаною із Заходом. Задля цього вони визначаються з найкращим способом продовження взаємодії з Україною. На сучасному етапі створено широку міжнародну коаліцію для підтримки України, що вплинуло на нові тенденції розвитку геополітичного

ЄС, які мають стати більш постійною стратегічною позицією.

Цій проблематиці присвячено наукові дослідження як у вітчизняній науці, так і в зарубіжній. В роботах висвітлено концептуальні підходи щодо сучасних криз; геополітичний вибір України; концептуальні підходи щодо геополітичного вибору України; посилення кризи євроінтеграції та перспективи щодо її подолання на сучасному етапі.

В роботі аналізувались звіти ЄС, аналітичні довідки, публікації експертів, публікації на офіційних сайтах інституцій ЄС та їх представництв, а також органів публічної влади в Україні.

Попри широку джерельну базу досліджень проблематики кризи євроінтеграційних та геополітичних процесів, не дослідженою є проблема євроінтеграції держав за умов військової агресії, енергетичної та продовольчої криз. У даному магістерському дослідженні зроблено акценти на цих процесах на підставі використання методів наукового дослідження.

Об'єктом дослідження є міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі.

Предметом дослідження є проєвропейський геополітичний вибір України в контексті кризи Європейського Союзу.

Метою дослідження є з'ясування особливостей, складнощів та переваг європейського вибору України в умовах кризи Євросоюзу – з одного боку, насування й здійснення широкомасштабного воєнного нападу РФ – з іншого.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення таких основних дослідницьких завдань:

- дослідити наукові джерела щодо розуміння кризи євроінтеграції та висвітлити еволюцію поглядів на європейський інтеграційний процес в теоретичній площині;

- надати характеристику наукових джерел щодо розуміння кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України серед вітчизняних та зарубіжних дослідників;

- проаналізувати концептуальні наукові та прикладні підходи щодо геополітичного вибору України в умовах євроінтеграції;
- з'ясувати роль нормативно-правових актів України в процесі геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції;
- встановити сутність вектору геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції;
- визначити роль участі України в європейських інституціях як одного з шляхів подолання криз та реалізації геополітичного вектору;
- продемонструвати роль європейських проєктів і програм в Україні як основи її інтеграції в ЄС.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності розширення досліджень проблеми кризи євроінтеграції та глобалізаційного вибору за умов військової агресії, енергетичної та продовольчої криз.

Науково-практична значущість дослідження полягає у систематизації, зокрема: наукових досліджень; практичних рекомендації; експертних оцінок; системно-функціональної діяльності інституцій ЄС, їх представництв та участі і ролі України в подоланні сучасних криз.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені в публікації «Криза євроінтеграції та геополітичний вибір України» та розміщені у збірнику матеріалів IV міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії: історія міжнародних відносин» [20]. Наукова конференція відбулася 5 травня 2022 року, присвячена 85-річчю Донецького національного університету імені Василя Стуса і факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Структура магістерської роботи обумовлені характером проблематики, постановкою мети і завдань дослідження. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Магістерська робота містить 2 рисунки. Загальний обсяг магістерської

роботи становить 86 сторінок. Список використаних джерел та літератури містить 97 найменувань, з яких 40 – іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан вивчення проблеми

Проблема кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України, на думку багатьох науковців, досліджується в декількох напрямках та ґрунтуються на теоретичних засадах. Це обумовлено глобалізаційними чинниками євроінтеграційних процесів, особливостями реформування інституцій Європейського Союзу, геополітичним вектором України та іншими явищами, які відбуваються у світі.

В наукових дослідженнях виокремлюється декілька концептуальних підходів до розуміння кризи євроінтеграції, що пов'язано з різним трактуванням самої дефініції «криза». Так, в Енциклопедії історії України термін «криза» походить від грецького слова κρίσις, що перекладається як «вихід», «закінчення» та вживається для означення критичної «точки», яка «розділяє», «відділяє» один якісний стан плин у буття від іншого» [57]. В міжнародній політології «криза» характеризується як «переломна точка» та в переважній більшості, розглядається з позицій системної та конфронтаційної кризи, а також кризи в процесі прийняття рішень. Саме різноаспектність семантичного навантаження терміну «криза», обумовлює формування декількох концептуальних підходів до розуміння кризи євроінтеграції. Це доводить доцільність аналізувати та досліджувати дану проблематику у різних аспектах.

В рамках *першого концептуального підходу* Ф. Чарльз та О. Юркова відзначають, що *системна криза* дестабілізує стан системи та виводить її з рівноваги, що призводить до її розвалу або краху. Втім, не всі системні кризи є руйнівними. Вони можуть створюватися навмисно, з метою стимулювання урядових дій або прояву певних ініціатив з боку європейських інституцій. Дослідники визначають «*кризу крайнього строку*». Прикладом прояву цієї

кризи дослідники вбачають підписання Маастрихтського договору 1992 р., який визначив остаточний строк для членів ЄС щодо виконання умов, необхідних для прийняття спільної валюти. До системної кризи євроінтеграції віднесено потенційні ризики, зокрема: війни, революції, гіперінфляцію, нову вірусну пандемію або певний вид катастроф [57].

В рамках *другого підходу* виокремлюються *конфронтаційні кризи*, які характеризуються найбільшим рівнем небезпеки та призводять до повної дестабілізації системи. Науковці такий вид кризи тісно пов'язують з теорією ігор. В рамках цієї теорії звертається увага на засоби та способи, за допомогою яких можна вирішити кризове явище з мінімальними витратами [57].

В рамках *третьої концепції* «кризи прийняття рішень» наголошено на необхідності вживання заходів задля попередження криз з можливим варіантом вирішення проблеми без негативних наслідків. З цієї позиції доцільним є визначення критеріїв ефективності прийняття рішень, які будуть враховувати такі складові як раціональність, адаптивність, нетрадиційність та уникнення небажаних наслідків [57].

Аналізуючи стан вивчення проблеми кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України, вважаємо за доцільне розглянути теорії, в рамках яких здійснюється наукові пошуки серед вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Вітчизняна дослідниця Є. Кіш на основі узагальнення теоретико-методологічних підходів для дослідження кризи євроінтеграції виділяє наступні теоретичні моделі:

- *теорія «різних швидкостей»* - визначає різні темпи до інтеграції у певних сферах серед країн-членів. Кризові ситуації виникають в контексті формування єдиного суб'єкта міжнародних відносин (спроба прийняття Конституції ЄС);

- *теорія стратегій розвитку європейських країн* або *теорія «змінної геометрії» євроінтеграції* – характеризується як модель інтеграції, де

держави самостійно вирішують участь щодо тієї або іншої конкретної інтеграційної ініціативи. Такі моделі можуть чинити супротив європейському процесу інтеграції в цілому;

- *теорія концентричних кіл* – спрямована на формування спільного політичного, економічного та валютного простору у сфері європейського співробітництва [13].

І. Баркалова слушно наголошує, що теоретичні дискусії з концептуальних проблем євроінтеграції пов'язані з наявністю двох протилежних підходів до яких відносить: *федералізм* (який характеризується як *теоретичний підхід функціоналізму/неофункціоналізму*) і *теорію міжурядовості (інтергавернменталізм)*, де превалювання того чи іншого підходу залежить від модифікації до умов сьогодення. Втім, обидва підходи зосереджені на широкому колі проблемних питань щодо форм, механізмів здійснення євроінтеграційних процесів, враховуючи зовнішні та внутрішні прояви [2].

В. Панченко відзначає, що дослідження фінансової та економічної кризи 2008-2009 рр. характеризується відсутністю теоретичного розуміння причинно-наслідкового зв'язку між процесами інтеграції та дезінтеграції [25].

Заслуговує на увагу погляд на *теорію дезінтеграції* вітчизняного дослідника В. Сиденко, який відзначає, що дезінтеграцію треба розглядати не лише як «небажаний руйнівний процес, а може, навпаки, він може бути процесом корекції небажаних напрямів інтеграційного розвитку, які перестають відповідати об'єктивним умовам та переважаючим очікуванням учасників» [42].

З цієї позиції дезінтеграцію слід розглядати як передумову для реформування або трансформації інтеграційного процесу.

Так, на думку дослідників Л. Хомутенко та А. Хомутенко існуючі теорії не охоплюють повністю всіх інтеграційних процесів, що зумовлює виникнення та розвиток нових поглядів на концептуальні підходи до

євроінтеграції [56]. Слід відзначити, що такий підхід пов'язаний з особливостями євроінтеграційних процесів, які постійного підпадають під вплив світових ризиків та криз.

Наступна група дослідників І. Матюшенко, С. Беренда, В. Резніков відзначають, що розходження в теоретичних поглядах стосуються не тільки з точки зору підходів до визначення поняття «криза євроінтеграції», але й побудови системних взаємовідносин суб'єктів інтеграції щодо її подолання. Науковцями представлено еволюцію поглядів на європейський інтеграційний процес як в практичній так і в теоретичній площині:

- теорія федералізму;
- транзакційний підхід;
- неофункціональний підхід;
- теорія економічної інтеграції;
- теорія митного союзу;
- теорія «взаємозалежності»;
- теорія функціоналізму;
- міжурядовий підхід;
- внутрішньополітичний підхід;
- концепція У. Сандхольца та Дж. Зісмана (інтегрування внутрішньо-політичного підходу з неофункціоналізмом);
- підхід Е. Моравчика 1990-ті роки (поєднання внутрішньо-політичного підходу з теорією взаємозалежності);
- теорія внутрішнього регіоналізму XXI століття;
- загальна економічна теорія;
- загальна теорія інтеграції (теорія політичної, культурної, правової інтеграції) [22].

Зарубіжні дослідники Н. Брак і С. Гуркан в межах наукових пошуків роблять наголос, що в процесі дослідження особливостей управління в ЄС в умовах кризи відбувається повернення до великих теорій і розуміння трансформації європейської політичної системи в цілому [64].

Велика кількість наукових праць на тему європейської інтеграції, спричиненої кризою, свідчить про те, що жодна теорія інтеграції не може повністю пояснити різноманіття параметрів формування політики, породжених кризами, з якими зіткнувся ЄС протягом останнього десятиліття.

В цьому аспекті, слід звернути увагу на наукові пошуки Ф. М. Феррара та Х. Кріссі, які досліджуючи питання впливу кризи на євроінтеграційні процеси аналізують її виникнення в рамках *теорій європейської інтеграції*. З цієї позиції дослідники відзначають, що прийняття рішень в ЄС проявляються в різних комбінаціях кризового тиску, кожна з яких має свої особистості в рамках *теорії неофункціоналізму, постфункціоналізму, федералізму та міжурядової взаємодії*. Дослідники відзначають велику кількість наукових пошуків з даної проблематики та відзначають, що є спроби інтерпретувати той чи інший кризовий імпульс крізь призму старих і нових теорій європейської інтеграції. Наголошено на чотирьох кризах, які стосуються:

- Єврозони;
- біженців;
- Brexit;
- Covid-19 [75].

В рамках *теорії європейської інтеграції* виокремлюється концептуальний підхід, який ґрунтується на розрізненні між кризовими ситуаціями як явищем, процесом формуванням кризової політики та шляхами її подолання (результати інтеграції), що представлено на рис. 1.1 [75]

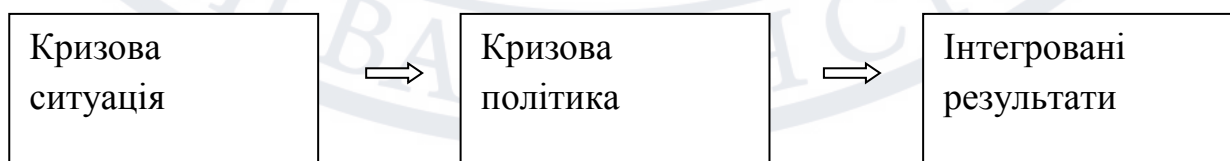

Рис. 1.1. Причинно-наслідковий зв'язок кризи євроінтеграції

Кризова ситуація створює безпосередню загрозу належному функціонуванню сфери політики, яка викликана кризою в одній або кількох державах-членах ЄС. Відзначено, що криза активує специфічні способи реагування та моделі формування відповідної політики. З такої точки зору, стверджується, що різні теорії європейської інтеграції мають різну силу в поясненні моделей формування політики ЄС, залежно від різноманітності кризових ситуацій та кризового «навантаження». Саме кризова ситуація закладає основу для подальшого розвитку кризи і породжується конкретними кризовими тисками. Ф. Феррара та Х. Крієсі припускають, що у сферах політики, де ЄС має високу компетенцію, європейські інституції з більшою впливають на процес врегулювання криз. Натомість там, де компетенція ЄС низька, європейським інституціям бракує спроможності самостійно впливати на врегулювання криз, що потребує додаткового залучення ресурсів [75].

Ф. Шіммельфенніг у своїх дослідженнях стверджує, що ЄС пережив серйозні кризи інтеграційних проєктів 1990-х років: євро та Шенгену. Обидві кризи мали структурно подібні причини та початок, характеризуються впливом екзогенних та ендогенних чинників, які дозволили виявити функціональні недоліки обох інтеграційних проєктів і спричинили гострий розподіл між урядами, а також створили безпрецедентну політизацію європейської інтеграції в суспільствах держав-членів. Проте, на думку науковця, вони призвели до суттєво різних наслідків - криза євро спричинила значне поглиблення інтеграції, а шенгенська криза навпаки. Таке явище Ф. Шіммельфенніг розглядає в рамках теорії *неофункціоналізму* [91]. Втім, виокремлює наступні теорії:

- *теорія європейської інтеграції* – в рамках даної теорії виявляються причини, процес розвитку та наслідки кризи євроінтеграції. Відзначається, що інтеграція це результат міжнародної взаємозалежності та постійної міждержавної взаємодії, які за своєю природою можуть призводити до конфронтації інтересів, певного роду конфліктів та виникнення кризових явищ;

- *теорія неофункціоналізму* - зосереджується на процесах позитивного зворотного зв'язку в умовах інтеграції, а кризові явища розглядаються в політичному та економічному аспектах;

- *теорія постфункціоналізму* – відзначає, що в перспективі інтеграційні кризи характеризуються політизацією тому, що значно збільшується число акторів, простежується поляризація позицій і думок щодо європейської інтеграції, але результатів не призводить ні до інтеграційних, ні дезінтеграційних ефектів [91].

Схожий науковий погляд при дослідженні кризи євроінтеграції має Т. Шарма. Дослідник досліджує кризу пандемії COVID-19 в рамках *ліберальної теорії міждержавної інтеграції* та *теорії неофункціоналізму*, які пропонують різну точку зору того, як відреагували країни-члени ЄС, у межах своїх національних можливостей і колективних заходів реагування, започаткованих на рівні наднаціональних установ ЄС [92].

Виокремлюється думка щодо ролі *теорії міждержавної інтеграції*. В умовах кризової ситуації визначається перевага країн з більш-менш стабільною економікою, а відтак вони можуть здійснювати вплив (в тому числі політичний та економічний) на процес прийняття рішень в переговорному процесі та зміст задекларованих угод. Для усунення таких перешкод, є необхідність створення міждержавних інституцій, які здатні запобігати кризам та ефективно впливати на процеси інтеграції [92].

Проблематика геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції є предметом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних дослідників, до яких віднесено: дослідження історичних передумов формування зовнішнього вектору державної політики в Україні; аналізу виконання умов Угоди про асоціацію; вивчення цивілізаційного виміру вітчизняної політики та чинників європейської ідентичності України; з'ясування зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на європейський вибір нашої держави; вітчизняну системну кризу, яка здійснює перешкоди для вступу України до ЄС на правах повноцінного партнера; кризові ситуації в

суспільному розвитку України; проблеми забезпечення національної безпеки і оборони; політичні, економічні та соціальні суперечності [4; 8].

Проблематика кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Світові тенденції свідчать, що європейський інтеграційний проект знаходиться в умовах трансформаційних змін, що супроводжується кризовими явищами та потребує розробки нових теоретико-методологічних підходів до вивчення цього явища.

1.2. Характеристика джерел

Криза євроінтеграції та оцінка геополітичного вибору України в наукових та аналітичних роботах розглядається здебільшого однаково як в українських джерелах, так і зарубіжних. Актуальність досліджень цієї проблематики обумовлено тим, що Верховна Рада у 2019 році внесла зміни до Конституції України, які закріплюють курс країни на набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

Так, С. Гармаш досліджуючи геополітичний вибір України, наголошує на відповідність умовам критеріїв Єврозони. З цієї позиції дослідник характеризує вітчизняну системну кризу, яка здійснює перешкоди для вступу України до ЄС на правах повноцінного партнера та формулює її наступним чином:

- системні проблеми суспільного розвитку України;
- проблеми забезпечення національної безпеки і оборони;
- економічні та соціальні суперечності [4].

Виокремлюються дослідження, які досліджують кризові процеси у розвитку інтеграції ЄС з декількох аспектів. Є наукові розвідки, які розглядають кризові євроінтеграційні явища за ступенем масштабності і різнобічності. В межах наукових досліджень К. Книжник кризові явища

євроінтеграційних процесів аналізує з позиції системної кризи (включаючи зовнішні та внутрішні чинники) та визначає наступні її прояви:

- *економічна криза* – характеризується фінансово-економічними питаннями в країнах Європейського Союзу;
- *міграційна криза* – визначається відсутністю єдності у питанні про права іммігрантів та соціальні виплати в державах ЄС;
- *політична криза* – пов’язується з Brexit та його наслідками для ЄС;
- *міжнародний тероризм* – як загроза європейської безпеки в цілому [14].

В. Сідоренко пише, про *фінансово-економічну кризу 2008–2009 рр.*, що спричинила соціально-економічну, політичну та соціально-психологічну дестабілізацію Єврозони. Зокрема, запровадження валюти «євро» призвело до фактичної дезінтеграції системи макроекономічного регулювання в країнах (монетарні інструменти були сконцентровані на комунітарному рівні, а фіскальні залишилися майже виключно у національному підпорядкуванні). Виникла проблема значних дефіцитів поточного рахунку у структурно слабких економіках, що підривало стабільність державних фінансів в деяких країнах. Дослідник відзначає, що за таких умов відбулася дестабілізація системи державних фінансів. В умовах відсутності реального доступу до монетарних інструментів регулювання, відбувся дисбаланс зовнішньої та внутрішньої рівноваги бюджетного фінансування, що призвело до виникнення такого виду кризи [41].

Р. Артеменко у наукових дослідженнях відзначає, що пандемія COVID-19 виступила каталізатором *економічної кризи* у світі та значно знизила розвиток економіки ЄС. Посилаючись на дослідження нідерландського науковця Луук ван Мідделаара. Р.О. Артеменко відзначає, що «з часів кризи євро 2010 року та *міграційної кризи* в ЄС відчутна криза легітимності європейських інституцій», яка особливо гостро проявилася у умовах пандемії COVID-19 [1, с. 81]. Дослідник стверджує, що подолання *економічної кризи*

залежить від спільної політики на засадах досягнення стійкого балансу інтересів національного та міжнародного рівня країн ЄС.

Основною проблемою, на його думку, може стати взаємообумовленість або *перехід економічної кризи в політичну*. Посилення інституційної спроможності є пріоритетним завданням ЄС та може здійснюватись через розробку довгострокової стратегії виходу з кризи, комплексного плану відновлення, погодження безпрецедентних інвестицій, посилення системної стійкості ЄС [1].

А. Осмолівська, досліджуючи *економічну, політичну та соціальну кризу* в ХІХ ст. відзначає, що кризові явища впливають на сучасний світовий політичний порядок та в цьому аспекті звертається до роботи «Europe's Crises» 2018 р. М. Кастельс, О. Буен, Дж. Караса, Г. Кардсо, Дж. Томпсон, М. Вівьорка. У зазначеній праці автори відзначають, що на сучасному етапі для інституційної системи Європейського Союзу характерна *криза комплексного характеру*, яка стосується фінансової, монетарної, промислової, соціальної, політичної, ідеологічної, моральної, геополітичної, міграційної, геополітичної складових. Світова *фінансова криза* 2008 року негативно впливає на інституційну здатність ЄС, яку пов'язано з відсутністю спроможних інститутів, спроможних управляти кризою та застосувати антикризові механізми. З цієї позиції дослідниця виокремлює *фінансову кризу* (2008 р.), яка виникла внаслідок широкомасштабних неплатежів на ринку іпотечного кредитування в США, що загостило слабкі сторони Єврозони. Поряд з фінансовою кризою виокремлено кризу легітимності, а також *геополітичну, економічну, соціальну та міграційну кризи* [24]. У нашому дослідженні ми розділяємо погляд А.О. Осмолівської, яка стверджує, що криза євроінтеграції, безумовно здійснює вплив на Україну, її інформаційну присутність в європейському просторі та геополітичний вибір в цілому. Це пов'язано з основною концепцією політичної структури світу, а світовий політичний порядок визначається країнами-гегемонами [24].

Є наукові розвідки, які окремо досліджують *міграційну кризу*. Зроблено наголос на відсутності єдиної стратегії щодо її подолання. Так, В. Костенко стверджує, що доцільним є розробка та запровадження механізму захисту біженців; формування мережі центрів, які б їх приймали; реформування міграційної системи; впровадження політики переміщення; уніфікація адміністративних процедур для безперешкодного отримання статусу біженця [19].

Серед великої кількості наукових досліджень, слід звернути увагу на наробки О. Метлушко та О. Павлової, які вивчають особливості інтегрування банківської системи України до європейського фінансового простору ЄС. Звернено увагу на існування *валютно-фінансової кризи* в банківській системі ЄС, постійні зміни регуляторного поля ЄС, наявність ризиків економічного характеру. На думку дослідниць, це вказує на доцільність адаптування банківської системи України до реалій ЄС на основі розробки відповідного плану дій з урахуванням євроінтеграційних фінансово-економічних механізмів [23].

Л. Корнійчук досліджуючи особливості трансформаційних процесів в ЄС, робить акцент на подолання *безпекової кризи* через створення нового оборонного та безпекового проєкту PESCO (Постійної структурованої співпраці у сфері оборони країн-членів ЄС), який спрямований на підвищення європейську обороноздатності та посилення оперативної співпраці між країнами членами, яка зазнала змін після Brexit. Поряд із *безпековою кризою* виокремлено *міграційну та економічно-фінансову кризу*, де основними шляхами щодо їх подолання є формування та реалізації спільної безпекової та міграційної політики; спільне фінансування інноваційних проєктів; формування спільного бюджету для координації інвестиційної діяльності та стабілізації у випадку майбутніх економічних криз [18].

Заслуговує на увагу науковий погляд зарубіжного дослідника І. Беренда, який відзначає що *фінансово-економічна криза* 2008 р.

започаткувала новий етап в історії євроінтеграції. В історичному аспекті прослідковується циклічність, яка супроводжується декількома етапами. Спочатку відзначається процвітання інституційних структур ЄС, потім настає етап їх входження в *економічну кризу*, що в кінцевому результаті призводить до стагнації, а наслідки відчутні за межами економічної сфери. Дослідник виокремлює наявність дев'яти криз та класифікує їх як *наявні кризи*: криза євроінтеграції, грецька боргова криза, російський виклик європейській безпеці, Brexit, міграційна криза; та *приховані*: демографічна криза, продовження процесу розширення ЄС та його суперечлива політика сусідства, зворотні тенденції у процесі трансформації в країнах Східної Європи, негативні властивості сучасного капіталізму (спекулятивні кризи, безробіття, соціальна нерівність тощо) [62].

Наступна група зарубіжних дослідників Н. Брак та С. Гуркан розглядаючи природу кризи, характеризують її спонтанність та несподіваність, пов'язують з різким потрясінням, що змушує політичних діячів приймати управлінські рішення в умовах невизначеності. Отже, *криза* – це виникнення певних ситуацій, які неможливо заздалегідь спрогнозувати та вирішити за допомогою визначених інструментів. Криза призводить до змін в динаміці інтеграції, супроводжується процесами дезінтеграції (наприклад, Brexit), трансформацією системи управління та розширенням формальних повноважень наднаціональних інституцій [64]. Наслідки кризи мають різні результати і можуть призвести до великого прориву у процесі інтеграційного процесу, або до стагнації процесу інтеграції (політичного/галузевого), або взагалі до розпаду інституції з різними масштабами.

Кризи притаманні всім етапам вертикальної європейської інтеграції, які у наукових джерелах розподілено наступним чином:

перший етап – створення зони вільної торгівлі ;

другий етап - митний союз - запровадження спільних зовнішніх митних тарифів і перехід до єдиної торговельної політики стосовно третіх держав;

третій етап – формування єдиного внутрішнього ринку;
четвертий етап – запровадження економічного і валютного союзу [30].

Характеризуючи ЄС як міждержавне інтеграційне об'єднання наднаціонального характеру виокремлюють спрямованість його дій на:

- побудову спільного ринку;
- створення економічного і валютного союзу та введення єдиної грошової одиниці;
- створення Шенгенського простору і введення єдиної візи для іноземців на підставі Шенгенських угод;
- розробка і проведення інститутами Європейського Союзу загальної політики в різних галузях;
- формування правової системи Європейського Союзу;
- введення інституту громадянства Союзу;
- самостійний суб'єкт у процесі міжнародних відносин [30].

Н. Брак та С. Гуркан у наукових розвідках особливу увагу приділяють кризовому контексту євроінтеграції як багатоаспектному явищу, що активно проявляється з 2009 року. Цей етап пов'язується з *проблемами фінансового ринку США* в поєднанні зі структурними проблемами Єврозони. Також до цього періоду віднесено запровадження спільної валюти та військові дії на Сході України, що спровокувало «українську кризу» та вироблення чіткої стратегічної позиції ЄС. Виокремлено *міграційну кризу 2015 р.*, яка виникає у зв'язку з бойовими діями на Близькому Сході та Північній Африці, що в свою чергу, обумовило початок Шенгенської кризи (країни-члени не змогли вчасно вирішити спільні рішення та вдавалися до односторонніх заходів). Прояви кризи вбачаються також у проведенні референдуму 2016 р. щодо членства Британії в ЄС та початку процесу Brexit. В 2020 р. кризові явища загострюються, що обумовлено поширенням *епідемії коронавірусу* та її негативним соціально-економічним впливом [64].

Слід відзначити, що більшість дослідників дотримуються думки, що нинішня криза є найсерйознішою в історії функціонування ЄС та визначається наступними рисами:

- має комплексний та багатовимірний полікризовий характер;
- стосуються проблем вільного пересування (Шенгенська криза, Brexit), спільна валюта (криза Єврозони);
- природа кризи є відмінною від попередніх криз, відсутні критерії її оцінки;
- полікриза охоплює ключові питання європейської інтеграції, а її наслідки можуть призвести до дезінтеграції [64].

Б. Коваленко у видавництві Kyiv Post відзначає, що повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на систему міжнародних відносин та змінила світовий порядок. В період з 2010 по 2022 р. експерт виокремлює п'ять криз, які значно трансформували систему взаємовідносин в ЄС. Втім, наголос зроблена на *економічній кризі*, яка продемонструвала інституційну слабкість європейських структур та нездатність виробити стратегічний план щодо її подолання. Відзначається, що саме *економічна криза* поклала початок політичній нестабільності (*політична криза*) та *міграційній кризі* [15].

Вітчизняний аналітик О. Карпюк виокремлює чотири кризи, серед яких виділяє *дві українські кризи* (2013 та 2015), *грецьку кризу* та *міграційну кризу*. Основною проблемою визначено відсутність стратегії, яка відповідає часу і спроможна подолати виклики кризових ситуацій. З цієї позиції, експерт стверджує, що основною проблемою виникнення кризи євроінтеграції є недосконалість спільної політики до її виокремлення та вироблення напрямів щодо її подолання: «Союз займався питанням зростання та перерозподілу, освіти та охорони здоров'я, свободи та ідентичності, але тільки не державою і владою, громадянством і опозицією» [12]. У експертному огляді О. Карпюк посилається на Д. Рамсфелда, який розглядає кризу як «невідоме невідоме». Зроблено наголос на тому, що банківський та монетарний звіт не враховував ризиків щодо можливого краху євро, відмічається відсутність антикризових

інструментів, а договір ЄС забороняв державам-членам фінансувати боргові зобов'язання. Слід відзначити, що в огляді представлено невдалу політику країн «Східного партнерства», коли «стратегічна безтурботність йшла пліч-о-пліч з геополітичною бездіяльністю» [12].

На думку Міністра закордонних справ України Д. Кулеби сьогоднішня криза може характеризуватися як остаточний геополітичний вибір України, що вимагає від Європейського Союзу формування єдності та рішучості дій у даному питанні, що в цілому відповідає інтересам ЄС. Складність цього процесу загострюється формуванням *економічної безпеки* ЄС та подоланням *економічної кризи* [21].

Ємпіричні дослідження, які підтверджують визначення України з геополітичним вибором, про що свідчать дані опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у грудні 2021 року. Так, за вступ за ЄС проголосували 67 % українців, проти – 21,6 %, до НАТО за – 59 %, проти – 28,1 % (Рис. 1.2.)[44]

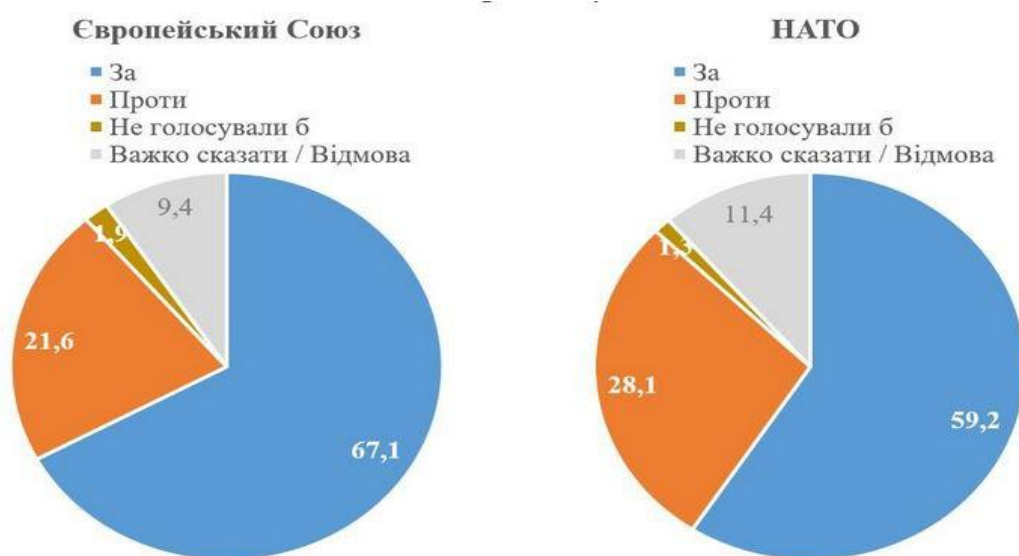

Рис. 1.2. Рівень підтримки вступу України до ЄС та НАТО серед українців у грудні 2021 року

Результати опитування свідчать, що в українському суспільстві превалюють євроінтеграційні настрої. Отже, цей фактор може суттєво вплинути на процес прискорення входження України до ЄС.

Так, на думку Віце прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції посилення О. Стефанішиної співпраця України з ЄС дозволить подолати *енергетичну, безпекову та продовольчу кризи*. Позитивними тенденціями у цьому напрямі визначено: запровадження «транспортного безвізу», обнуління мита на імпорту товарів з України; вітчизняна аграрна продукція задовольняє попит на міжнародному ринку; у березні 2022 року синхронізовано українські енергетичні мережі з ENTSO-E задля нарощення експорту чистої електроенергії до країн ЄС [45].

Джерельна база також містить спектр первісних документальних джерел, що допомагають перевірити ґрунтовність та об'єктивність дослідження як автора магістерської роботи, так і дослідників згадуваних в роботі. Ці джерела можна поділити на три групи:

- Нормативно-правові акти та законодавчі документи;
- Документи міжнародних організацій;
- Статистичний та соціологічний матеріал.

Серед нормативно-правових актів та законодавчих документів варто виокремити такі: Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI, чинний, в редакції від 08.07.2018 № 2469-VIII [32]; Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України: схвалена Європейською Радою 11.12.1999 [43] та інші.

Документи міжнародних організацій як от: Evaluation of the European Commission's Co-operation with Ukraine [69].

Статистичний та соціологічний матеріал дав змогу підтвердити визначення України з геополітичним вектором.

Отже, криза євроінтеграції в науковому дискурсі розглядається як явище та процес. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що криза євроінтеграції досліджується з різних позицій, характеризується

масштабністю та демонструє доцільність збільшення використання спеціальних інструментів та механізмів щодо її подолання. Це потребує розробки теоретико-методологічних підходів на основі врахування негативних та позитивних аспектів даного процесу, що також обумовлено геополітичним вибором України.

1.3. Методологічні засади дослідження

Методологія дослідження була побудована на визначенні двох основних напрямків в тематиці роботи: криза євроінтеграції, з одного боку; і геополітичний вибір України в напрямку руху в ЄС, з іншого боку.

Стратегія дослідження будувалась на використанні концептуального аналізу як основи для визначення структури дослідження:

- у вступі зазначено актуальність теми магістерського дослідження та її сучасність і важливість для становлення української державності, визначено мету, завдання, новизну та практичну значимість дослідження, що більш деталізовано при висвітленні результатів дослідження в розділах магістерської роботи;

- в першому розділі представлено історіографію, джерельну базу та методологію дослідження, зокрема акцент було зроблено на аналізі українських та зарубіжних наукових джерел щодо розкриття різних поглядів на проблематику кризи євроінтеграції та геополітичних процесів, в яких приймає участь Україна;

- в другому розділі акцент зроблено на сучасному стані кризи євроінтеграції та геополітичному виборі України в контексті концептуальних поглядів, правового забезпечення процесів євроінтеграції та геополітичного спрямування України, та впливу сучасного стану України на геополітичні процеси (політичні, економічні, правові);

- в третьому розділі виокремлюються шляхи реалізації геополітичного вибору України, які стосуються активної участі України в роботі інституцій Європейського Союзу та участі в європейських проєктах і програмах, з акцентами на правовому та інституційному забезпеченні геополітичного спрямування України;

- у висновках до магістерського дослідження сформульовано основні результати дослідження, які відображають зміст проведеного дослідження та його основні результати.

Логіка дослідження була побудована на розумінні того, що концептуальні та теоретичні основи кризових явищ, які відбуваються в ЄС та геополітичне спрямування України віддзеркалюються в правовій та інституційній базі, на підставі чого будуються певні взаємовідносини та політико-економічні зв'язки.

Для об'єктивізації результатів дослідження використовувались загальнонаукові методи дослідження.

1. Метод аналізу базувався на логічних міркуваннях та включав індуктивні та дедуктивні методи. Метод використовувався для детального розгляду теми.

Аналіз (за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р.) є розчленуванням об'єкта на складові з метою їх самостійного дослідження [6]. У даній магістерській роботі аналіз застосовувався як до теоретичних та концептуальних поглядів науковців, дослідників (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1), так і до практичної діяльності суб'єктів публічного управління щодо євроінтеграційних процесів та глобалізаційних процесів (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

В процесі дослідження було використано види аналізу (за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р.): визначення динамічного складу, виявлення форм взаємодії частин цілого, знаходження причин явищ, виявлення рівнів знання і його структури [6] для опису основних концептуальних поглядів (висвітлено у всіх підрозділах), а

також для характеристики практичної діяльності органів влади та інституцій ЄС.

Особливим видом аналізу (за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р.) є логічний аналіз – підхід до результатів пізнавальної діяльності, які виражені засобами природної і штучної мов на підставі законів логіки. Логічний аналіз означає:

- виявлення структурних елементів (видів, типів, рівнів) знання, яке оформлене у вигляді певного тексту, їх співвідношення;
- з'ясування логічного значення істинності або хибності висловлювань у тексті;
- логічне уточнення понятійного апарату, через який реалізується знання;
- встановлення несуперечності, обґрунтованості знання [6].

Все це продемонстровано в результатах дослідження, висвітлених в підрозділах 1.1, 1.2 (класифікація теорій, концепцій тощо) та підрозділі 3.1 (періодизація процесів в Україні та ЄС щодо євроінтеграції).

За допомогою аналізу було розділено проблематику на декілька елементів:

1). Визначення концептуальних підходів до розуміння євроінтеграційних процесів, кризи євроінтеграції, геополітичних процесів та ролі і місця України в цьому процесі. Це дало можливість виокремити:

- основні декілька концептуальних підходів до розуміння кризи євроінтеграції (підрозділ 1.1);
- теорії, в рамках яких здійснюється наукові пошуки серед вітчизняних та зарубіжних дослідників в контексті теми магістерської роботи (підрозділ 1.1);
- наукові погляди щодо вітчизняної системної кризи, яка здійснює перешкоди для вступу України до ЄС, кризових процесів у розвитку інтеграції ЄС з декількох аспектів (підрозділ 1.2);
- емпіричні дослідження, які підтверджують визначеність України з

геополітичним вибором (підрозділ 2.1, 2.2);

- основні кризи євроінтеграції та геополітичного простору для України (підрозділ 2.3).

2). Теоретичний аналіз, який спрямований на критичне осмислення проблематики. За допомогою цього методу розглянуто декілька теоретичних основ, оскільки багато теорій доповнюють одна одну (підрозділи 1.1, 1.2).

3). Аналіз документів дав можливість зрозуміти та класифікувати першоджерела та оригінальні звіти. Було проведено аналіз наступних документів:

- правових актів України;
- Рекомендацій ЄС;
- Угод Україна-ЄС;
- Звітів ЄС та комісій ЄС.

Це сприяло оцінці якості і призначення документів. Процес передбачав оцінку електронних і фізичних документів для їх інтерпретації, розуміння їхнього значення та розвитку інформації, яку вони надають.

Упорядкування даних дозволило поєднати аналіз документів з іншими типами досліджень. Документальний матеріал використовувався задля досягнення низки підцілей дослідження, зокрема задля:

- забезпечення контексту в рамках дослідження, що дозволило продемонструвати взаємопов'язаність концептуальних поглядів з правовим та інституційним регулюванням (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2);
- надання додаткових відомостей щодо євроінтеграційного та глобалістичного процесів для України, а також виокремлення тих завдань, які сприятимуть глобалізаційному вибору (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

4). Аналіз інформації на офіційних сайтах органів влади, інституцій ЄС, представництв європейських організацій в Україні, що дозволило виокремити основні підходи до визначення шляхів розвитку геополітичного вибору України (підрозділи 3.1, 3.2).

2. Комплексний огляд наукових джерел, правових актів, інформаційних

джерел для вивчення історичної, контекстуальної та еволюційної природи синтезу досліджень задля:

- визначення того, що було написано на предмет чи тему;
- визначення ступеня, до якого конкретна область дослідження розкриває будь-які інтерпретовані тенденції або моделі;
- агрегування емпіричних результатів, пов'язаних із вузьким дослідницьким питанням, для підтримки практики, що ґрунтується на доказах;
- визначення тем і питань, які потребують додаткового дослідження.

Описовий метод (за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р.) був використаний для отримання загального огляду предмета дослідження, оскільки предмет, визначений в даному магістерському дослідженні предмети не може безпосередньо спостерігатися ніяким іншим способом. Це описовий метод, який дозволяє спостерігати, не втручаючись у процеси, пов'язані з кризою Євросоюзу та геополітичними тенденціями. Також даний метод був використаний тому, що не має можливості провести тестування і виміряти валідно кількість отриманих зразків, які проводяться в межах кількісних експериментів [6].

В даному магістерському дослідженні не можна провести кількісні вимірювання, оскільки, наприклад, кількість правових актів не свідчить про наявність кризи або її подолання. Втім, аналіз змісту правових актів, їх опис дає змогу визначити процес та процедури євроінтеграційних процесів та геополітичної спрямованості України (підрозділ 2.2). Саме тому описовий метод дає уявлення про стан щодо євроінтеграційних цілей України та її ролі в геополітичному контексті.

Те саме стосується опису основних проєктів та програм (підрозділ 3.2), а також концептуальних підходів щодо осмислення та наявності кризи процесів євроінтеграції (підрозділи 2.1, 2.2).

Все це дозволило об'єднати ідеї та висновки з кількох джерел, щоб сформулювати загальну думку та висвітлити її у висновках до магістерського

дослідження.

Наративний огляд забезпечив теоретичну основу для магістерського дослідження, що дало можливість обґрунтувати наявність проблеми кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України, що відображено у підрозділах 1.1 та 1.2, де відображено інтерпретація попередніх знань та досліджень, що дало можливість синтезувати результати наукових досліджень.

3. Синтез (за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р.) є «об'єднанням раніше виділених частин об'єкта в єдине ціле. Результатом синтезу є абсолютно нове утворення, властивостями якого є не тільки зовнішнє поєднання властивостей компонентів, а також і результат їх внутрішньої взаємозв'язку і взаємозалежності» [6]. Використання методу синтезу дозволило сформулювати основні результати дослідження та представити їх в розділах магістерської роботи.

Синтез (за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р.) [6] дозволив зробити опис факторів, які впливають як на процеси євроінтеграції, так і на процеси її кризи (1.1, 1.2), а також охарактеризувати фактори, які впливають на геополітичне спрямування України (2.1, 2.2, 2.3). Опис тенденцій розвитку висвітлено у підрозділах 3.1, 3.2. Також акцентовано увагу на декомпозиції системи інституцій та діяльності суб'єктів публічного управління в контексті євроінтеграційних процесів України та її ролі у розв'язанні кризових явищ в геополітичному контексті, зокрема функціональна (за функціями), компонентна (за типом елементів), структурна (за типом відношень між елементами) декомпозиція системи (назви використано за підручником з методології наукових досліджень О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, 2019 р. [6]) висвітлено у розділах 2 та 3.

4. Метод систематизації сприяв класифікації теорій криз євроінтеграції та глобалізації (підрозділ 1.1, 1.2, 2.1), систематизації етапів процесу

приєднання України до євроінтеграційних процесів (підрозділ 3.1), визначення основних проєктів та програм як шляхів реалізації глобалізаційного вибору України (підрозділ 3.2), систематизації правових актів України щодо євроінтеграційних та глобалізаційних процесів України (підрозділ 2.2).

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН КРИЗИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

2.1. Характеристика геополітичного вибору України на сучасному етапі

Геополітичний вибір України на сучасному етапі є об'єктом наукових досліджень як серед вітчизняних, так і зарубіжних науковців, дослідників та експертів.

Концептуальний погляд на геополітичний вибір України представляє зарубіжний аналітик Дж. М. Алонсо-Трабанко. Основна причина конфліктів полягає у геополітичному розташуванні, яка знаходиться на межі зіткнення євразійської та європейської цивілізацій [59].

Є підходи, які досліджують безпекову кризу євроінтеграції, де увагу приділено геополітичному розташуванню України, яка характеризується як буферна зона. З цієї позиції Б. Сарикай визначає концептуальну основу виникнення криз та представляє їх розгляд крізь призму теорії та наукових підходів:

- *теорія сек'юритизації* – включає секторальний аналіз безпеки з точки зору функціональності держави;
- *теорією регіонального комплексу безпеки* – згідно з цією теорією виокремлюються географічні області, які мають подібні проблеми з точки зору безпеки або мають спільний потенціал у цих питаннях та утворюють регіональний комплекс безпеки;
- *конструктивістський підхід* – зосереджується на політичних та культурних процесах, як обумовлюють виникнення нових проблем безпеки
- *матеріалістичний підхід* – робиться акцент на дослідженні економіки, матеріального виробництва та зроблено наголос знизені соціокультурного фактору [90].

У наукових джерелах узагальнено основні історичні етапи геополітичного вибору України. Так, дослідниця Г. Копачинська, виокремлює три основні етапи, які класифікує наступним чином:

1. *початковий етап* - IX - XX ст. - характеризується появою перших уявлень про геополітичну суб'єктність України, проявляються спроби окреслити правові та політичні аспекти геополітичного вибору України.

2. *фундаментальний етап* – початок XX – 1991 рік визначається посиленням проявів національно-політичних рухів, науково-обґрунтованими ідеями геополітичного напрямку виокремлюються перші наукові пошуки з даної проблематики.

3. *сучасний етап* – з 1991 року та теперішній час – отримання незалежності, України набула статусу самостійного суб'єкта міжнародних відносин, відбулося чітке усвідомлення власного геополітичного значення з відповідними європейськими орієнтирами; формування геополітичних пріоритетів розвитку та геополітичних інтересів [82].

Г. Копачинська у наукових розвідках представляє структуру геополітичних інтересів України, виокремлюючи глобальний, національний та регіональний рівні [82].

Геополітичні інтереси на національному рівні: захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави та її населення; боротьба з будь-якими проявами антиукраїнської діяльності (сепаратизм, політичний екстремізм, корупція, спроби федералізації держави тощо); завершення антитерористичної операції на сході держави та вирішення спірних територіальних питань в її межах; поступове реформування оборонного сектору держави відповідно до потенційних загроз; подолання культурних та ідеологічних протиріч між Сходом і Заходом держави; запобігання втраті української культурної та духовної ідентичності під впливом зовнішніх сил; забезпечення держави достатньою інформаційною підтримкою для захисту власних інтересів та протидії зовнішньому інформаційному тиску [82].

Геополітичні інтереси на регіональному рівні: диверсифікація джерел і шляхів енергопостачання, зменшення енергетичної залежності; забезпечення стабільного розвитку та формування України як потужного регіонального лідера; посилення участі держави в заходах регіонального співробітництва з протидії тероризму, міжнародній організованій злочинності, незаконному транспортуванню зброї та нелегальній міграції; здійснення такої зовнішньополітичної діяльності, яка б забезпечила Україні статус гаранта стабільності в Південно-Східній Європі та Чорноморсько-Кавказькому регіоні [82].

Геополітичні інтереси на глобальному рівні: активна підтримка української діаспори за кордоном, формування додаткових каналів реалізації інтересів держави за її межами; підвищення економічного потенціалу держави та її економічної безпеки шляхом інтеграції у світове господарство, та до європейської енергетичної та транспортної системи; удосконалення законодавчої бази для покращення інвестиційного клімату в Україні, захисту ключових секторів економіки України від можливого зовнішнього контролю, посилення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; подальший розвиток та вдосконалення транспортної інфраструктури держави для активізації її діяльності в системі міжнародних транспортних коридорів; збалансований розвиток відносин із США, ЄС та НАТО з подальшою реалізацією євроатлантичних намірів України; розвиток участі України в діяльності міжнародних та регіональних організацій; посилення участі України в міжнародних миротворчих місіях; протидія поширенню пандемії COVID-19, подолання її наслідків та здійснення заходів щодо вирішення цієї проблеми на міжнародному рівні; становлення України як сильного самостійного суб'єкта міжнародних відносин, здатного відстоювати власні національні інтереси [82].

Зарубіжний експерт С. Морич, досліджуючи воєнний конфлікт в Україні, визначає основні ризики, які можуть охарактеризувати сучасний стан ЄС. Економічні санкції, як були запроваджені з боку ЄС та НАТО до

країни агресора відзначаються масштабністю та суворістю. На думку експерта, це може завдати значної шкоди глобальній економіці в цілому. У глобальному економічному кліматі, який характеризується високою інфляцією, включаючи зростання цін на енергоносії, збої в постачанні та інші економічні перешкоди посилює нестабільність ринку та нестабільність цін. Вплив санкцій може спричинити продовольчу кризу та породити дефіцит на певну групу товарів [87].

Наступна група експертів відзначає, що вступ України до ЄС є одним із почергових питань світового порядку денного. В аналітичному звіті К. Райк та С. Блокманс представляють європейську громадську думку щодо членства України ЄС, де офіційні позиції країн-членів різняться. Експерти стверджують, що:

- чітка перспектива членства України стала геополітичною необхідністю;
- Україна об'єктивно має право на отримання статусу кандидата, враховуючи поступове виконання Угоди про асоціацію;
- одним із основних завдань ЄС є розробка поетапного процесу вступу всіх країн-кандидатів (в першу чергу Україна), щоб забезпечити відповідну політику фінансової та інституційної інтеграції;
- формування нового Європейського геополітичного співтовариства здатного протистояти новим викликам і кризам [88].

Дослідник Австралійського інституту міжнародних відносин А. Корольов досліджує геополітичний вибір України в історичній ретроспективі. Проблема визначення геополітичного напрямку полягає в тому, що наша країна знаходиться в зоні перетину двох геополітичних проєктів – Євразійського економічного Союзу (східний орієнтир) та Європейського проєкту (ЄС, НАТО – західний вектор) [83].

На думку О. Резніка, Революція Гідності засвідчила готовність українського народу підтримувати геополітичний вибір України. Увага акцентується на політичних та економічних цінностях пострадянських країн,

які мають різні культурні простори. Досліджуючи фактори геополітичних орієнтацій в Україні науковець відзначає, що готовності самого суспільства до прийняття європейських принципів замало. Перед Україною повстають кризові питання внутрішнього характеру, які потребують першочергових змін, зокрема: формування громадянського суспільства високого рівня; боротьба з тіньовою економікою та корупцією; фінансове утримання політичних партій олігархами тощо [89].

Привертає увагу аналітичне дослідження Дж. Клейнтопа, який говорить про те, що кризи 2022 року та їх наслідки можуть мати набагато більші масштаби, ніж криза спричинена COVID-19. Голод може призвести до локальних заворушень та посилити загальноєвропейську соціальну кризу (як приклад наводить події Арабської весни 2011 року). Відзначає негативний вплив процесу Brexit, в частині напруженості навколо переговорів між Великобританією та ЄС щодо Протоколу Північної Ірландії спрямованого на збереження відкритого сухопутного кордону та закритого митного союзу. Також, як потенційні загрози, визначено початок військових конфліктів: між Китаєм та Тайванем (від блокади до вторгнення із залученням інших держав); військове вторгнення в Україну; початок регіонального конфлікту на Близькому Сході [81].

Є науковий погляд на геополітичні та безпекові проблеми розширення ЄС на схід та досліджується такі країни як: Україна, Молдова та Грузія. Згідно з Договором про Європейський Союз, ЄС зобов'язується інтегрувати «будь-яку європейську державу, яка поважає європейські цінності та зобов'язується їх просувати» [58]. Копенгагенські критерії також містять умови для членства в ЄС, це політичні, економічні та інституційні. Втім, на думку Т. Ахвледіані, головною проблемою ЄС на сьогоднішній день залишається питання підсилення власної європейської безпеки та підсилення своєї ролі як геополітичного актора [58]. Політика розширення може допомогти ЄС координувати свою зовнішню політику та політику власної безпеки. Т. Ахвледіані приходить до висновку, що військова агресія України

ставить під загрозу демократичні процеси в країнах-ЄС і має прямі наслідки для безпеки ЄС в цілому. Одним із напрямів вирішення проблеми вбачається через політику розширення та прийняття до ЄС України, Молдови та Грузії. Разом зі зміцненням європейської безпеки, політика розширення також може стати потужним інструментом для об'єднання держав-членів ЄС навколо стратегічних цілей і прагнень ЄС та допомоги в координації його зовнішньої політики та політики безпеки [58].

Новий концептуальний погляд на посилення сфери безпеки та оборони представлено у спільній стратегії «Стратегічний компас для зміцнення безпеки та оборони ЄС» у наступному десятилітті, який був прийнятий 21 березня 2022 року та ухвалений міністрами закордонних справ та оборони 27 країн-учасниць Євросоюзу. В документі акцент зроблено на перегляді існуючих підходів щодо перегляду ЄС існуючих підходів щодо здійснення Спільної політики безпеки і оборони, її адаптації до змін безпекового середовища [60].

Експерт Національного інституту стратегічних досліджень О. Давимука представив аналіз його значення щодо реалізації Спільної політики безпеки та оборони ЄС, а також для України в умовах протистояння збройній агресії РФ. Даний документ констатує, що у сьогоденному середовищі безпеки спостерігається повернення деяких країн до силової політики та існує конкуренція різних систем державного управління [5].

Експерт узагальнює основні аспекти даного документа та визначає основні його напрями в наступних проявах:

1. В оцінці стратегічного середовища безпеки наголошується на тенденції повернення до силової політики у суперечливому багатополлярному світі.

2. Під час реагування ЄС на кризи та загрози безпеці застосуватиметься *інтегрований підхід*, за яким об'єднання узгоджено використовуватиме всі доступні цивільні та військові інструменти Спільної політики безпеки та оборони, зокрема це стосується: потенціалу швидкого розгортання своїх

збройних сил; підвищення оперативної сумісності своїх військово-морських сил; планується реформування структур цивільного та військового управління і контролю; поліпшення (до 2025 р.) системи раннього попередження і планування щодо протидії викликам і загрозам; посилення військової мобільності збройних сил через збільшення інвестування у цю сферу).

3. Стратегія визначає, що пріоритетом є *інвестування у сферу безпеки та оборони*. Так, країни ЄС мають наміри істотно збільшити свої витрати на оборону задля зменшення критичних проблем військового та цивільного потенціалу.

4. Зроблено акцент на важливості *багатосторонньої співпраці з НАТО* та потребі переоцінки стратегічного середовища безпеки ЄС. Відповідно до цього заплановано ряд заходів з безпеки та оборони у Брюсселі [5].

Геополітичний вибір України враховано у Стратегічному компасі ЄС, що виражається у наступних аспектах: агресія проти України є порушенням міжнародного права; існує загроза європейській безпеці; війна в Україні підвищила активізацію посилення військової мобільності збройних сил; посилення співпраці ЄС у сфері безпеки та оборони Україною, Грузією та Молдовою; пріоритетами у такій співпраці визначено протидію гібридним загрозам і дезінформації та кібербезпека [5].

Стратегія враховує основні кризи та загрози на основі принципів солідарності та взаємодопомоги. Головна ідея зосереджена на посиленні стратегічної автономії ЄС, співпраці з партнерами з метою захисту спільних цінностей та інтересів. Європейський Союз націлений на посилення стійкості перед гібридними загрозами.

Підсумовуючи, слід відзначити, що на сучасному етапі відзначаються зміни в системі міжнародних відносин, миру та безпеки. Це обумовлює необхідність формування нового концептуального підходу до подолання системної кризи євроінтеграційних процесів з врахуванням геополітичного вибору України. Сучасне політичне та геополітичне усвідомлення нових

викликів у міжнародних відносинах повинно супроводжуватися пошуком дієвого інструментарію щодо подання криз у наступних площинах: визначення стратегічних вимірів; посилення безпеки ЄС, інституційна спроможність, економічна та фінансова стабільність тощо.

2.2. Правовий вимір геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції

З огляду на однозначність вибору Україною напрямку подальшої європейської інтеграції, вважаємо за доцільне проаналізувати законодавство в цій сфері. Наразі Україна активно гармонізує та адаптує законодавство відповідно до вимог ЄС. У зовнішній політиці України євроінтеграція є одним із пріоритетних напрямів. Це стосується всіх сфер, які контролюються владою, а також тих, які підтримуються громадськими організаціями.

В Проєкті за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (2021 рік) представлено динаміку і тенденції розвитку політичних відносин між Києвом і Брюсселем, які визначають два етапи співробітництва та партнерства.

1 етап (1991 - 2014 роки) - характеризується налагодженням системного політичного діалогу, створенням комплексу партнерських відносин у різних сферах, формуванням договірно-правових засад співробітництва, поступовим утвердженням євроінтеграційного курсу України. Встановлення відносин відбувалось у складних умовах, які були пов'язані зі становленням незалежності України, нового геополітичного вибору та початком декларування нормативно-правових засад щодо інтеграції до ЄС [50].

В розділі III постанови Верховної Ради «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (втратила чинність) визначались, що «розбудова стосунків з західноєвропейськими державами створить умови для

відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією... таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування до загальноєвропейського і світового економічного простору» [34].

В ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» відзначається, що зовнішнім вектором України є інтеграція в європейській політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі [32].

У червні 1998 року було прийнято Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, яка відзначала, що національні інтереси потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. Документ містив основні напрями інтеграційного процесу в частині: адаптації законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини; економічної інтеграції та розвитку торговельних відносин між Україною і ЄС; інтеграцію України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки; політичної консолідації та зміцнення демократії; культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції; регіональної інтеграції України; співробітництва у галузі охорони довкілля; фінансового, правового та інформаційного забезпечення [33].

Даний період характеризується також прийняттям Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, де основними цілями Партнерства визначалися:

- забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин;
- сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між Сторонами і, таким чином, прискоренню їхнього сталого розвитку;

- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва;

- підтримка зусиль України по зміцненню демократії і розвитку її економіки та завершенню переходу до ринкової економіки [49].

Аналітики відзначають, що на відміну від аналогічних угод про асоціацію, укладених ЄС з країнами Центрально-Східної Європи та Балтії у 1991-1996 роках дана Угода не містила перспектив членства в ЄС. «...цілі мали тактичний характер і обмежувалися забезпеченням політичного діалогу, розвитком політичних відносин, сприянням взаємній торгівлі та підтримці внутрішніх реформ в Україні» [50].

Напрямок геополітичного вибору України визначає історична подія 1995 року – вступ України до Ради Європи. В цьому ж році Верховна Рада прийняла Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи», яким «підтвердила відданість України ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів..., сприяння економічному та соціальному прогресу потребують більш тісного єднання між усіма європейськими країнами» [35].

В Спільній стратегії Європейського Союзу щодо України, представлено бачення нашої держави щодо стратегічного партнерства з Європейським Союзом. Європейська Рада визначила основними цілями у рамках партнерства:

- підтримку процесу демократичних та економічних перетворень в Україні;

- забезпечення стабільності та безпеки і вирішення спільних проблем на європейському континенті;

- підтримку зміцнення співпраці між ЄС та Україною в контексті розширення ЄС [43].

Стратегія визначила ряд важливих питань та окреслила засади співробітництва з Україною в наступних пріоритетних сферах: зміцнення

демократії, верховенства права та публічних інститутів в Україні; підтримка процесу економічних перетворень в Україні; забезпечення стабільності та безпеки і вирішення спільних проблем на європейському континенті; співробітництво для зміцнення стабільності та безпеки в Європі; співробітництво в сфері охорони навколишнього середовища, енергетики та ядерної безпеки; підтримка для зміцнення співробітництва між ЄС та Україною в контексті розширення ЄС; підтримка інтеграції України в європейську та світову економіку; співробітництво в сфері юстиції та внутрішніх справ; регіональне та транскордонне співробітництво з сусідніми країнами [43].

Слід також відзначити зовнішньополітичну ініціативу Східного партнерства, яка формально було започаткована у 2009 році на Празькому установчому саміті. Партнерство визначається як стратегічний напрям діяльності на засадах спільних цінностей, взаємних інтересах і зобов'язаннях, а також на спільній власності та відповідальності. Східне партнерство поєднує двосторонні та багатосторонні напрями, спрямоване на зміцнення та поглиблення політичних та економічних відносин між ЄС, його державами-членами та країнами-партнерами.

Даний етап характеризується підписанням Плану дій Україна-ЄС у 2005 році [29]. У Звіті Європейської комісії 2010 року представлено оцінку щодо результатів співробітництва України з ЄС. Найбільший прогрес було досягнуто у економічному зростанні і торгівлі; сформованості законодавчої бази щодо регулювання економічної діяльності; досягнуто значного прогресу в енергетичній сфері; міграційній політиці. Певні зміни відзначено у встановленні демократії, належного врядування та юстиції. Проблемними питання залишались реформування судової гілки влади, реалізації антикорупційної та соціальної політики [69].

2 етап (2014 – 2021 роки) - «політична асоціація і економічна інтеграція». Цей період відзначається набуттям нової якості партнерства Україна-ЄС в рамках Угоди про асоціацію, спільним протистоянням

військовій агресії, остаточним утвердженням і нормативно-правовим закріпленням незворотності євроінтеграційного курсу України [50].

Аналітики Центру Разумкова в рамках другого етапу визначають якісні зміни в системі взаємовідносин Україна-ЄС, які полягають у наступних позитивних подіях:

1. 2017 рік – встановлення безвізового режиму;
2. утвердження незворотності європейського курсу (внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» у 2017 році);
3. імплементації Угоди про асоціацію є індикатором ефективності євроінтеграційного курсу України;
5. модернізацію нормативно-правової бази партнерства;
6. розвиток торговельно-економічного співробітництва;
7. збереження політико-дипломатичної солідарності та економічної підтримки у протистоянні військовій агресії [50].

Виокремлено ряд чинників, які здійснили негативний вплив на процес євроінтеграції, зокрема: COVID-19, внутрішня економічна та фінансова криза; високий рівень корупції; недосконалість системи державного управління; повільність судової реформи; недосконала євроінтеграційна політика влади, військова агресія тощо [50].

З даними Уряду найбільший прогрес досягнуто у наступних секторах угоди: політичний діалог, національна безпека та оборона (89%), юстиція, свобода, безпека, права людини (86%), зняття технічних бар'єрів у торгівлі (85%), державні закупівлі (85%), гуманітарна політика (84%). У 2020 році Україна просунулася в реалізації своїх зобов'язань на 10%. Основні здобутки за років інтеграції України до ЄС відзначаються у таких сферах: державні закупівлі, реформа децентралізації, просування українського експорту до Єдиного ринку ЄС, митниця, цифрова сфера, безпечність харчових продуктів, інтеграція в європейський енергетичний ринок, запуск повноцінного ринку річкових перевезень. Від початку тимчасового

застосування окремих положень Угоди про асоціацію, Україна виконала 56% заходів, передбачених урядовим Планом заходів із виконання УА до 2024 року [54].

За результатами Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода) за 2021 рік відзначається прогрес виконання Угоди за 2014-2021 роки збільшився з 54% в 2020 році до 63% в 2021 році, що становить на 9% (рис. 2.1) [11].

ПРОГРЕС ЗА ТРЬОМА ГРУПАМИ ВІДПОВІДАЛЬНИХ:

ЗАГАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ЗА 2014 – 2021 РОКИ:

Рис. 2.1. Результати виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2014-2021 рр.

На законодавчому рівні процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС здійснюється не лише стосовно існуючих директив ЄС, а відповідно до загальних тенденцій та перспектив розвитку європейського права, трансформації українського законодавства. У 2004 році був прийнятий Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», яким визначено механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Програма визначила ряд пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація, послідовність дій та інституційний механізм забезпечення даного процесу [36].

У червні 2022 року Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Постанова Верховної Ради України визначає основні заходи щодо виконання зобов'язань України в сфері євроінтеграції. У зв'язку з цією історичною подією Україна взяла на себе додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки [31].

Європейський Союз влітку 2022 року опублікував щорічний Звіт про впровадження асоціації в Україні, в якому представлено особливості впровадження Україною реформ в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Реформи, які здійснюються в Україні на сучасному етапі державотворення свідчать про новий етап відносин з ЄС. У Звіті зазначається, що процес євроінтеграції здійснюється під впливом зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів та криз. В першу чергу до них віднесено: військовий конфлікт на Сході України, пандемію COVID-19 та повномасштабне вторгнення РФ на територію України та подальший процес

ревіталізації України. Втім, не зважаючи на ці виклики геополітичний вибір України залишається незмінним [47].

Звіт визначає основні досягнення реформування у наступних сферах:

- у сфері правосуддя, верховенства права та боротьби з корупцією - ухвалено ключові закони, спрямовані на реформування Вищої ради юстиції, Національне антикорупційне бюро, а основним викликом залишається конституційна реформа;
- прийнято нову стратегію реформування державного управління відповідно до принципів ОЕСР та принципів належного врядування;
- проведено реформи корпоративного управління державних підприємств;
- фінансовий сектор залишається прибутковим (з урахуванням впливу кризи COVID-19);
- в енергетичній сфері оптовий ринок електроенергії продовжив працювати з ознаками маніпулювання. Підключення української енергомережі до континентально-європейської мережі у березні 2022 року;
- незначний прогрес у екологічних реформах (розпочато діалог між Україною та ЄС щодо Зеленої угоди ЄС та зеленої трансформації України);
- досягнення у сфері цифрової трансформації, в тому числі вона сприяє боротьбі з корупцією;
- Україна продовжує виконувати контрольні показники лібералізації візового режиму та вжила заходів для виконання попередніх рекомендацій, проте є ризики у сферах боротьби з корупцією, відмиванням грошей, запобігання та боротьби з організованою злочинністю [47].

Україна систематично звітує щодо виконання регулярного пакету необхідних заходів з метою отримання членства в ЄС.

Отже, аналіз законодавства України дає підстави стверджувати, що Україна визначилася з геополітичним вибором європейської напряду та вживає ряд необхідних заходів щодо набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Євроінтеграційна політика України має щонайменше

наступні виміри: правовий, державно-управлінський, економічний, фінансовий, політичний, інституційний тощо. Для України ці аспекти мають особливе значення, правовий аспект – збереження суверенітету і територіальної цілісності; економічний – розвиток країни та добробут народу; політичний – забезпечення цивілізаційного майбутнього українського суспільства; інституційний – координація та співробітництво з європейськими інститутами з метою набуття членства в Європейському Союзі.

2.3. Вектор геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції

Експерт ОЕСР Л. Бун відзначає, що військова агресія в Україні призвела до виникнення *гуманітарної кризи*. Прояви цієї кризи є загибель цивільних людей, щонайменше чотири мільйони українців покинули країну, майже сім мільйонів є внутрішньо переміщеними особами. Спостерігається загострення *економічної кризи*, так як конфлікт здійснює руйнівний вплив на світову економіку, яке ще відновилася після пандемії COVID-19. Посилаючи на дані ООН, експерт відзначає на посиленні *продовольчої кризи* та пов'язує це з дестабілізацією глобального постачання продовольства. У березні ОЕСР опублікувала детальну доповідь про економічні та соціальні наслідки та політичні наслідки війни в Україні. За оцінками ОЕСР, глобальне економічне зростання цього року впаде більш ніж на один відсотковий пункт через конфлікт, і вже висока інфляція може зрости ще на 2,5 відсоткових пункти в усьому світі [95]. За даними прогнозу Міжнародної міграції 2022, яка представлена ОЕСР, відзначається загострення *міграційної кризи*. Основною її причиною став масовий виїзд українців, які вимушені були покинути країну у зв'язку з початком війни. До середини вересня 2022 року в ЄС та інших країнах ОЕСР було зареєстровано близько 5 мільйонів окремих

біженців з України, з яких близько 4 мільйонів зареєструвалися для тимчасового захисту або подібних національних схем захисту в Європі. Країни ЄС надали громадянам України імміграційні пільги, такі як звільнення від віз, продовження терміну перебування або пріоритетність імміграційних заяв. Рада Європейського Союзу вперше ухвалила Директиву про тимчасовий захист, яка забезпечує набір узгоджених прав для бенефіціарів у всіх державах-членах ЄС. Країни ОЕСР, що не входять до ЄС, також різною мірою вжили заходів для полегшення в'їзду та перебування українців, які тікали від війни [80].

В аналітичному огляді, який був представлений Дипломатичною Службою Європейського Союзу у березні 2022 році відзначено, що військова агресія проти України є найсерйознішою *безпековою кризою* в Європі за останні десятиліття. Загрози європейській безпеці виходять з різних джерел та спостерігаються як в самій Європі, так і поза її межами. Зроблено наголос на доцільності формування нового концептуального підходу, що передбачає перетворення Європи на «жорстку силу», але ні в якому разі, вона не може бути зведена до військових засобів. Мова йде про використання великої кількості інструментального спектру. З початком війни в Україні в Європі відбулося переосмислення загроз та просліджується тенденція трансформації кризових явищ. Спостерігається тенденція до прискореного набуття Україною повноправного членства в ЄС та зроблено наголос на те, що сама по собі взаємозалежність не може гарантувати безпеку [73].

Перед Європейським Союзом повстає питання вироблення спільного стратегічного бачення щодо подолання кризи нового формату. Одним із таких документів є Стратегічний компас, що має на меті зміцнити спроможність ЄС регулювати кризові ситуації, а також розвивати потенціал швидкого реагування на них та збільшити гнучкість прийняття управлінських рішень. Вироблення та запровадження інноваційних стратегічних механізмів дозволить укріпити позиції ЄС як глобального партнера, здатного забезпечити міжнародну безпеку [73].

Посилення безпеки ЄС вбачається через трансатлантичне партнерство на основі спільної стратегічної відповідальності та зміцненням трансатлантичної солідарності. Така модель партнерства передбачає участь ЄС, НАТО та США. Безпекові ініціативи, які закріплені в Плані Плевена, Європейського оборонного товариства повинні вдосконалюватися та постійно оновлюватися відповідно до вимог часу. Головним фактом залишається те, що безпека та оборона характеризуються як сфери інтеграції в ЄС з найбільшим розривом між очікуваннями та результатами [73].

Стратегічний компас є стратегічною новацією, яка має більший вплив, ніж попередні плани, так як враховує глобальні тенденції та сучасний геополітичний контекст. Відмічається тенденція до збільшення держав здатних збільшити інвестування в сферу безпеки та оборони, які будуть здійснюватися на постійній основі, а не носити фрагментарний характер.

Історичний етап Європейського проєкту, який був пов'язаний з фінансовою кризою, єврокризою, міграційною кризою та Brexit закінчився. З початком війни в Україні повстали нові виклики, які не можливо подолати звичайною тактикою. Колективні повинні задержуватися повинні бути зосереджені як на пошуку внутрішньої єдності, а також на підвищенні зовнішньої ефективності. Вихід із кризового стану має на меті формування спільної європейської політики з відповідними інструментами впливу економічного та регуляторного характеру. Існує вимога щодо формування «нової норми геополітичної Європи» при виробленні зовнішньої політики з урахуванням принципів глобальної безпеки [73].

З цієї позиції, доцільно говорити про формування спільної політики щодо зниження проявів безпекової кризи, запобігання кіберзагрозам, дезінформації та іноземним втручанням.

На неформальному саміті Європейської ради у Версалі, який відбувся у березні 2022 року, ухвалено заяву про засудження військового вторгнення в Україну країни-агресора, рішучість посилювати на неї тиск шляхом ведення нових санкцій, а також відзначені перспективи вступу України до ЄС. Так,

Віце-Президент Європейської комісії Ж. Боррель відзначає, що породжуються кризи гуманітарного, енергетичного, фінансового та безпекового рівнів. Військове вторгнення в Україну, експерт відзначає як початок нової фінансової кризи та визначає цей період як «асиметричний шок». Асиметричний шок – це раптова зміна економічних умов, яка впливає на одні країни ЄС більше, ніж на інші [63].

Європейські інтеграційні процеси різко прискорилися в низці ключових державних і політичних сфер. Сюди входять військовий і безпековий вимір, фінанси та торгівля через збільшення рівня боргу та санкцій, енергетична залежність і перехід до відновлюваних джерел, міграція, перспектива розширення та нові процеси приєднання, а також посилення основних партій, європейських відчуття ідентичності та підтримка координації політики ЄС.

На сайті European Government and Political Programme представлено ряд спеціальних семінарів, що відбулися з травня по червень 2022 року. Основні питання, які розглядалися торкалися військового вторгнення в Україну та визначенню наслідків для Європи та Європейського Союзу в цілому. В рамках заходів зроблено наголос на переосмисленні інтеграційних процесів та проблемних питань, які стосуються державної та політичної сфери. Головні питання, які потребують першочергових вирішень визначено: військовий та безпековий вимір, фінанси та торгівля (в аспекті збільшення рівня боргу та санкцій), енергетична залежність і перехід до відновлюваних джерел, міграція, перспектива розширення та нові процеси приєднання, а також акцентовано увагу на посиленні відчутті європейської ідентичності та підтримка спільної координації політики ЄС [96].

Представники European University Institute спільно з дослідниками Флорентійської школи банківської справи та фінансів, зосереджують увагу на *фінансово-економічній кризі*. Порушення територіальної цілісності України в XIX ст. значно загострила безпекову кризу ЄС, змінила політику ЄС та матиме довгостроковий негативний вплив на європейську економіку.

Перед ЄС повстає питання пошуку виходу із кризового стану на основі серйозних трансформаційних змін ЄС, які стосуються державних європейських перетворень, змін на макроекономічному рівні в рамках фінансової та фінансової інтеграції [61].

Дослідниця Флорентійської школи регулювання енергії та клімату під час проведення спеціальних семінарів «Україна-ЄС» І. Конті відзначає, що події в Україні 2022 року створили принципово нові умови для європейської *енергетичної політики*. Першочергового вирішення потребують такі питання як: перехід до відновлюваних джерел енергії, переорієнтації торгівлі з пошуком нових ринків, підвищення ролі ядерної енергетики [66].

Наступна група експертів Л. Хуге, Г. Маркс та Х.Крієсі розглядає кризове явище, що тісно пов'язане європейською політикою ідентичності. Відзначено, що даний вид кризи має теоретичне підґрунтя та пов'язується з ліберальним інституціоналізмом, неофункціоналізмом та постфункціоналізмом. Це потребує формування нового концептуального погляду на *політику спільної європейської ідентичності* [77].

В рамках семінарів представлено експертний погляд С. Гофман та Д. Штолле на політику безпеки та європейської оборони. Військове вторгнення в Україну свідчить про необхідність створення європейської безпеки через підвищення рівня партнерства між ЄС та НАТО. Таке партнерство повинно створювати систему «стримування та противаг», де головна роль ЄС буде полягати у подоланні криз міграційного, економічного, фінансового та енергетичного характеру та забезпеченні формування політики спільних цінностей, а НАТО зосередить увагу на підвищенні оборони та безпеки ЄС [76].

Погляд на *міграційну кризу* та визначення шляхів її подолання відображено Я. Дзанкіч та М. Рух, який вони презентували під час семінарів «Україна-ЄС» 22 червня 2022 року. З початком військової агресії в Україні Європа зіткнулася з найбільшим потоком біженців з часів Другої світової війни та активізувала Директиву Ради 2001/55/ЄС

про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому [68].

Дж. Лаффан відзначив, що військове вторгнення в Україну примусило ЄС здійснити переоцінку існуючої системи євроінтеграційних процесів та самих основ процесу розширення. Експерт наголосив на історичній ролі неформального саміту у Версалі щодо членства України в ЄС [84].

Ж. Фонтеллес відзначає, що військові події в Україні стали причиною «запізнілого геополітичного народження ЄС». На його думку, ЄС зараз перебуває у ситуації ризиків та невизначеності, а ситуацію в Україні визначає як «екзогенний шок», який посилив розбіжності між країнами ЄС. Головною небезпекою визначено, яка вимагає від європейських урядів відповідних дій для стабілізації *кризу економічного походження* ситуації. Другою загрозою відзначено посилення *енергетичної кризи*. З цієї позиції відзначено роль США, які забезпечать «стратегічну автономію» ЄС та спрямують спільні зусилля для встановлення європейського консенсусу та оборони континенту. Поряд з цим виокремлено ризик зростання інфляції, продовольчу кризу та посилення глобальної фінансової кризи 2008 року [85].

Європейські аналітики Р. Бурас, М. Дюмулен, Г. Грессель та Дж. Шапіро на доцільності розробки довготривалого плану дій щодо виходу з кризи та пов'язують це з військовими діями в Україні. Такий документ повинен включати «угоду про безпеку», економічну підтримку в частині надання Україні доступу до єдиного ринку ЄС та допомогти досягти незалежності в енергопостачанні. Комплексний план виходу з кризи повинен враховувати наступні складові:

1. *Військова безпека* – підтримка України боку ЄС на основі нового договору про безпеку, в тому числі і в кібербезпеку.

2. *Гарантії безпеки* – комплексний підхід до європейської безпеки з урахуванням різних сценаріїв ескалації військового конфлікту.

3. *Економічна безпека* - ЄС продовжить надавати фінансову допомогу для стабілізації української економіки та початку тривалого процесу відновлення. Але, щоб забезпечити довгострокове бачення інтеграції з Європою, ЄС також запропонував би Україні «партнерство для розширення». Це відкриє доступ до європейського ринку, потенційно дозволить Україні отримати кошти згуртування та допоможе їй підготуватися до членства в ЄС у довгостроковій перспективі.

4. *Енергетична безпека* – інтеграція енергетичної інфраструктури України до ЄС та виконання Україною міжнародних кліматичних зобов'язань [65].

Формування сучасної політики щодо подолання кризи євроінтеграції та розробки відповідних стратегічних документів, стають найбільшими геополітичними викликами для Європейського Союзу. У зв'язку з визначенням вектору геополітичного вибору України та його підтримки з боку ЄС, можна говорити про доцільність формування нової європейської концепції подолання ризиків та кризових явищ, яка передбачає відстоювання спільних інтересів та заснована на соціальному добробуті.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

3.1. Участь України в європейських інституціях

Одним зі шляхів реалізації Україною геополітичного вибору є участь України в європейських інституціях. На сайті Міністерства закордонних справ широко висвітлюється участь України у діяльності Ради Європи. Зазначається, що основна умова – це збереження принципу верховенства права, забезпечення основних прав і свобод особи [55]. Ще до отримання статусу члена в Раді Європи Україна ратифікувала декілька конвенцій, а саме:

- Європейська культурна конвенція;
- Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями;
- Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства;
- Рамкова конвенція про захист національних меншин.

Також набуттю членства передувала певна діяльність в Україні, зокрема:

- у 1993 р. відкривається представництво Європейської комісії в Україні, як зазначено на сайті Комісії [9];

- у 1995 р. відбувається ряд визначальних дій:

відкриваються Центр інформації та документації Ради Європи, на базі якого у 2001 р. створили Бюро інформації Ради Європи в Україні;

в Парламентській асамблеї Ради Європи ухвалюється позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок Парламентської асамблеї (ПА) РС № 190 (1995);

Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом Організації;

відбувся вступ України до Ради Європи [55];

- у 2007 р. України почала перемовини щодо Угоди про асоціації [46];
- у 2008 р. відбуваються переговори щодо поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі як невід'ємної складової частини Угоди про асоціацію
- у 2009 р. (1 грудня) після набуття чинності Лісабонського договору, Представництво Європейської Комісії перетворилося на Представництво Європейського Союзу в Україні [9]. У цьому ж році Радою Європи був схвалений Порядок денний асоціації Україна – ЄС (16 червня 2009 р. у Люксембурзі та набрав чинності 24 листопада 2009 р. шляхом процедури взаємного обміну нотами) [46];
- у 2011 р. відбулось голосування України в Комітеті міністрів ради Європи [55];
- у 2012 та 2013 р.) до документа вносилися зміни до Порядку денного асоціації Україна – ЄС з метою його актуалізації [46];
- у 2014 р., з врахуванням ситуації в Україні, Парламентська Асамблея Ради Європи ввела санкції до делегації РФ, що в подальшому призвело до її виключення з Ради Європи [55]. У цьому ж році Європейський союз та Україна підписали Угоду про Асоціацію, що є новим етапом у розвитку європейсько-українських договірних відносин, маючи на меті політичну асоціацію та економічну інтеграцію. З 1 листопада 2014 року набуло чинності часткове застосування деяких частин Угоди про Асоціацію, а саме:
 - щодо поваги до прав людини, основних свобод та верховенства права; політичного діалогу та реформ; правосуддя, свободи та безпеки;
 - економічної співпраці та співпраці в таких галузях, як охорона навколишнього середовища, інфраструктура та сільське господарство; фінансової співпраці.
- 15 грудня 2014 року відбулося перше засідання Ради з питань асоціації [48];
- у 2015 р. (на 22 квітня) уряд України ухвалив: 33 розпорядження про схвалення 129 планів імплементації 179 актів законодавства ЄС. Кабінет Міністрів України затвердив:

8 планів імплементації 13 актів законодавства ЄС у сфері охорони здоров'я;

43 плани імплементації 45 законів ЄС у сфері інфраструктури;

2 плани імплементації двох законів ЄС у сфері юстиції;

3 плани імплементації трьох законів в агросфері;

10 планів імплементації 38 актів у сфері економічного розвитку;

6 планів імплементації дев'яти актів у сфері фінансів;

14 планів імплементації 14 законів ЄС у соціальній сфері;

20 планів імплементації 20 актів у сфері екології та природних ресурсів;

1 план імплементації одного акта законодавства ЄС у сфері освіти;

- до 2017 р. затвердили плани імплементації 180 актів законодавства [46];

У цьому ж році Верховна Рада прийняла закон, згідно з яким членство в ЄС є однією зі стратегічних цілей зовнішньої та безпекової політики України. Цей закон, який набув чинності у 2019 році, закріплює цю мету в конституції країни і тим самим, за словами тодішнього спікера парламенту, знаменує «незворотність нашого європейського вибору [86].

Європейський вектор у цьому році інституціоналізований у формі Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, яка набула чинності у вересні 2017 року. Україна отримала пакет допомоги вартістю майже 15 мільярдів євро (близько 18,5 мільярдів доларів), дедалі більшої присутності інституцій ЄС та близько 400 проектів технічної допомоги від ЄС та держав-членів на місцях. Десять із вісімдесяти дев'яти законодавчих положень, або 11 відсотків, були приблизно виконані [94].

У звіті, підготовленому Європейською службою зовнішніх дій та Європейською комісією, відстежується виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС з листопада 2017 року по 2018 рік. Йдеться про успішність деяких реформ: загальний обсяг торгівлі між ЄС та Україною зріс на 24% у 2017 році, відкриваючи нові ринки для українців. бізнесу;

понад 7200 академічних обмінів відбулися в рамках Erasmus+; понад півмільйона громадян України подорожували до ЄС у рамках безвізового режиму. Україна просунулася в ряді важливих і вимогливих реформ, включаючи охорону здоров'я, пенсійне забезпечення, децентралізацію, державне управління, державні закупівлі та навколишнє середовище. Водночас у звіті відзначається повільніший темп реформ у сферах судової системи та антикорупційних заходів, а також наголошується на необхідності посилення реформаторського імпульсу. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією та має бути в змозі безпечно та безперешкодно виконувати свою роботу. В інших сферах, як зазначено у звіті, спостерігається більш позитивний прогрес. У результаті тривалих економічних реформ, наприклад, багато великих державних підприємств продовжували збільшувати прибутки під керівництвом незалежних наглядових рад, тоді як сотні менших підприємств були успішно приватизовані [72].

Стосовно енергетичного сектору, то Україна продовжує впровадження законодавства про енергоефективність. Фонд енергоефективності був створений за значної фінансової підтримки ЄС. Однак у звіті відзначається незначний прогрес у створенні незалежних операторів газо- та електротранспортних систем та необхідність активізації наближення законодавства в транспортному секторі. Було досягнуто прогресу в питаннях санітарії та фітосанітарії, законодавства про компанії, державних закупівель та охорони навколишнього середовища [72];

- у 2018-2022 рр. було переглянуто і скориговано план План дій Ради Європи для України щодо переспрямування донорських ресурсів на покриття гуманітарних потреб України;

- у 2019 р. у звіті ЄС за 2019 р. наголошується на швидкій законотворчій діяльності, яка характеризувала перші місяці роботи нового парламенту та уряду України, що відображає очікування громадян України. Ключові реформи, такі як банківська та земельна реформи, також

були просунуті, незважаючи на спалах пандемії коронавірусу [97];

- у 2021 р. було ухвалено рішення Кабінету Міністрів Ради Європи «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна»;

- у 2022 р. суддею Європейського суду з прав людини стає представник України [55]. У цей же рік Україна підписує низку угод з ЄС, зокрема:

Угода про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027);

Угода про фінансування заходу «Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)». Загальна кошторисна вартість цього заходу становить 500 000 000 євро, максимальний внесок з боку ЄС становить 500 000 000 євро; угода № 1 (у формі обміну листами) між урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування заходу “Програма ЄС з підтримки України в надзвичайній ситуації” (NDICI-GEO-NEAR/2022/ACT-60748);

Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу для співробітництва в галузі оподаткування “Fiscalis” [53].

Україна приймає участь в роботі головних органів Ради Європи, зокрема: у Комітеті міністрів Ради Європи; у Парламентській асамблеї Ради Європи; у Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи; у Європейському суді з прав людини [55].

У 2022 р. в інституціях ЄС було заявлено, що Україна є пріоритетним партнером для Європейського Союзу. ЄС посилив політичну, гуманітарну, фінансову підтримку та військової допомоги Україні. 28 лютого 2022 року Україна презентувала свою заявку на членство в ЄС. 17 червня Комісія виступила своєю думку. 23 червня Європейську раду підтримала Європейська комісія [74]

Також України використовує такі інструменти співпраці з Радою Європи, в процесі проведення реформ щодо інтеграції України в ЄС, як: Венеціанська Комісія; механізми конвенцій, які ратифікуються Україною; результати моніторингової діяльності ПАРЕ, механізми контролю за реалізацією реформ в Україні, зокрема це стосується Керівного комітету з питань імплементації проектів у рамках Плану дій та ін. [55].

На сайті Уповноваженого з захисту державної мови розміщена інформація щодо участі в засіданні (11 жовтня 2022 р.) Генеральної Асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL), що відбулось вперше [51].

Зарубіжні науковці зазначають (Дж. Ховорт, 2022 р.), що криза в Україні виявила слабкі сторони ЄС як міжнародного гравця. Незважаючи на те, що ЄС є економічним, комерційним і регуляторним гігантом, йому не вдалося стати значущим військовим або безпековим гравцем, незважаючи на те, що 30 років тому він проголосив «спільну зовнішню політику та політику безпеки». ЄС глибоко залучений в Україну. Багато різноманітних заходів, які відбуваються в поглибленій і всеохоплюючій зоні вільної торгівлі, залучають тисячі різних осіб, компаній і установ до постійної взаємодії з Києвом (Європейська Комісія 2022). Готується пакет допомоги на мільярд євро, і на високому рівні обговорюють, як підключити Україну до європейської електромережі. Однак, зрештою, не діяльність, пов'язана з Європейською комісією чи Європейською радою, визначає загальний вплив Європи на цю кризу; це позиція держав-членів [78].

Європейський Союз оприлюднив щорічний звіт у 2022 р. про реалізацію асоціації в Україні, в якому описується реалізація Україною реформ у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У новому звіті підкреслюється вражаюча цифрова трансформація України, але йдеться про необхідність подальших реформ, особливо у сфері правосуддя, верховенства права, боротьби з корупцією та основних прав. У звіті зазначається, що у сфері правосуддя, верховенства права та боротьби з корупцією відбулося

кілька позитивних зрушень, зокрема прийняття ключових законів, спрямованих на реформування Вищої ради юстиції (ВРЮ) та відновлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) [71].

Було прийнято новий закон про Національне антикорупційне бюро (НАБУ), який створив таку необхідну чітку законодавчу базу для офісу, хоча процес відбору нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) не завершився під час період, охоплений звітом. Минулого тижня новим керівником САП нарешті назвали Олександра Клименка, слідчого, який прославився в НАБУ [71].

Вищий антикорупційний суд (ВАКС) продовжив накопичувати солідні результати, а також було введено закон про захист викривачів. Ще одним значним кроком у реформуванні системи боротьби з тяжкими економічними та фінансовими злочинами в Україні було створено Бюро економічної безпеки (БЕЗ). Серед значних невирішених викликів – термінова реформа Конституційного Суду (КСУ) [71].

Тим часом уряд ухвалив нову стратегію реформи державного управління відповідно до принципів ОЕСР та Європейського державного управління, а також відновив найм на державну службу на основі заслуг [71].

Втручання уряду в управління державною енергетичною компанією «Нафтогаз» викликало занепокоєння щодо проведення реформи корпоративного управління державних підприємств (ДП), йдеться у звіті ЄС, хоча новий проект закону про корпоративне управління ДП, спрямований на узгодження українського законодавства з рекомендаціями ОЕСР, пройшло перше парламентське читання в липні 2021 року [71].

Фінансовий сектор України залишався прибутковим, незважаючи на вплив кризи Covid-19. Проте події в Національному банку України (НБУ) викликали занепокоєння щодо незалежності центрального банку та банківського нагляду, попереджає звіт [71].

В енергетичній сфері український оптовий ринок електроенергії продовжував працювати з деякими ознаками спотворень та маніпулювання

ринком. Стратегічна мета підключити українську енергомережу до континентально-європейської мережі CEN (синхронізація мережі) була головним пріоритетом для України в електроенергетиці та дозволила остаточно підключитися до мережі в березні [71].

У звіті йдеться, що в 2021 році в екологічних реформах загалом прогрес був незначним. Однак у сфері кліматичних дій Україна прийняла та подала свій Національно визначений внесок до Паризької угоди та Національної стратегії з адаптації до зміни клімату. Розпочато діалог між Україною та ЄС щодо Зеленої угоди ЄС та зеленої трансформації України [71].

Згідно зі звітом ЄС, Україна продовжує досягати значного прогресу у сфері цифрової трансформації, яка вже сприяла більш ефективному та прозорому уряду та боротьбі з корупцією [71].

3.2. Європейські проекти в Україні як основа інтеграції України в ЄС

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році продовжило поступальний етап входження країни до європейської спільноти, який розпочався в 1997 році. Слід відзначити, що її підписання стало результатом активних дій України до визначення геополітичного вибору у напрямі європейської інтеграції. Тут треба виокремити ініціативу Європейської політики сусідства 2003-2004 рр., яка передбачала забезпечення стабільності, миру та розвитку співпраці з сусідніми країнами, а також політику «Східного Партнерства» 2008 р. щодо східних країн-сусідів на основі політичної асоціації, економічної інтеграції та лібералізації візового режиму.

Про сприяння входження України до європейського простору, свідчить також значна кількість проектів, які реалізуються в країні за підтримки ЄС.

В енергетичній сфері у 2017 році був започаткований Проєкт синхронізації українсько-молдавської енергосистеми континентальної Європи. Проєкт включає «каталог заходів», які забезпечують зниження операційних ризиків. Це дозволяє підтримати Укренерго та Moldelectrica у збереженні стабільності енергосистем України та Молдови. Синхронна зона континентальної Європи (CESA) є найбільшою за потужністю синхронною електричною мережею у світі. Синхронізована частота становить 50 Гц, і ця зона забезпечує понад 400 мільйонів клієнтів у 24 країнах, включаючи більшість країн Європейського Союзу. Територія континентальної Європи об'єднує такі країни: Албанія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Чехія, Хорватія, Данія (Західна), Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Косово, Люксембург, Чорногорія, Нідерланди, Польща, Португалія, Республіка Північна Македонія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія. 16 березня 2022 року відбулася пробна синхронізація континентальної європейської енергосистеми з енергосистемами України та Молдови, що стало можливим завдяки попереднім дослідженням і прийняттю заходів з метою зменшення ризиків [67].

За підтримки Європейського Союзу з 2019 року в Україні реалізується проєкт «Зменшення вразливості до ризику стихійних лих на Сході України». Утворено Консорціум ЗР з групи європейських та українських неурядових організацій з метою захисту цивільного населення від ризиків природних, екологічних та промислових катастроф. Більшість ризиків пов'язана з наявністю великої кількості затоплених і напівзатоплених шахт на Донбасі, які, в свою чергу, з'єднані складною підземною системою з іншими шахтами як на непідконтрольних, так і на непідконтрольних уряду територіях. Через постійний рух ґрунтових вод значно зростають ризики затоплення шахт і забруднення джерел чистої води [93].

В 2022 році Європейський Союз запусив новий Проєкт European Clusters Support Ukraine Forum (Форум підтримки кластерів ЄС в Україні),

який має на меті підвищення спроможності європейської економіки. Проект був організований для підтримки українських біженців, які знайшли захист в країнах-ЄС, з метою запобігання *гуманітарної та міграційної кризи*. Існує програма підтримки малого та середнього бізнесу як в Україні, так і в країнах-ЄС, які зазнали збитків через поточну геополітичну ситуацію [70].

На сайті Міністерства розвитку громад та територій України розміщено інформацію щодо засідання Координаційного центру з провадження діяльності, пов'язаної з участю України в реалізації Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону, яке відбулося 20 жовтня 2022 року. Відзначено, що участь України в Стратегії ЄС для Дунайського регіону є одним із пріоритетних векторів. Це ефективна платформа забезпечення сприяння сталому розвитку територій та вирішення спільних проблем та викликів даного макрорегіону. Реалізація державно політики у цьому напрямі закріплено в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки та Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва. Профільним міністерством спільно із іншими міністерствами та Івано-Франківською, Закарпатською, Одеською та Чернівецькою обласними державними адміністраціями було розроблено проект Плану заходів щодо забезпечення реалізації в Україні Стратегії ЄС для Дунайського регіону на 2021 – 2023 роки. Реалізація Стратегії спрямована на співробітництво між країнами учасницями, Європейською Комісією та європейськими інституціями [17].

Україна приєдналася до програми ЄС «Креативна Європа» (2021-2027) та 12 жовтня 2022 року підписала Угоду з Європейським Союзом. Бюджет програми складає 2,4 млрд євро та містить 3 підпрограми: «Культура», «Медіа», «Міжсекторальна співпраця». Реалізація програми спрямована на формування «спроможного сектору культури та креативних індустрій, розширенню співпраці між професіоналами, просуванню європейських цінностей та «порядку денного» в українському суспільстві, а також зміцненню культурних зв'язків з країнами Європейського Союзу» [52].

В аналітичному звіті, який представлений Центром досліджень міжнародної торгівлі «Трейд+» у партнерстві з Українським центром європейським центром на замовлення Міністерства цифрової трансформації України представлено особливості інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС. Український уряд визначив пріоритетом інтеграцію України в Єдиний цифровий ринок ЄС в рамках галузевої інтеграції з ЄС. Саміт Україна-ЄС, який відбувся 6 жовтня 2020 року, наголосив на цьому першочергове значення цифрового сектору для стимулювання його економіки інтеграція та регуляторне наближення до ЄС-Україна Угода про асоціації. Реалізація положень Угоди про асоціацію між Україна та ЄС здійснюється у частині запровадження в Україні новітніх стандартів ЄС у сфері електронних комунікацій. Україна поступово наближається до встановлених компонентів DSM ЄС – електронні платежі та розрахунки, захист права інтелектуальної власності в Інтернеті, кібербезпека, захист персональних даних тощо. Отже, відбувається інтеграція України в єдиний цифровий ринок ЄС, що сприятиме розвитку цифрових технологій трансформації всередині країни. Інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС надасть змогу Україні:

- підвищити продуктивність економіки України;
- знизити витрати на ведення бізнесу та державні послуги;
- зменшити торговельні витрати на міжнародному ринку;
- знизити антикорупційний вплив (електронна митниця, система електронного транзиту тощо);
- прискорити розвиток нових галузей промисловості (надання інноваційних продуктів та послуг, формування сучасної цифрової інфраструктури, штучний інтелект тощо);
- підвищення добробуту споживачів [79].

Спільний проєкт «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для зміцнення прав людини в Україні» фінансується Європейським Союзом та Радою Європи. Проєкт сприяє запровадженню європейських стандартів

дотримання прав людини в Україні (2019-2020 рр.). Проект складається з трьох компонентів – медійного, пенітенціарного та компоненту щодо посилення операційної спроможності Омбудсмана. Координатори проекту співпрацюють з представниками парламенту, уряду, громадянського суспільства та медіа задля наближення національного законодавства та практики його застосування до європейських стандартів у сфері свободи ЗМІ та захисту прав людини [37].

На сайті Ради Європи в Україні представлено Програми та Проекти, які реалізуються в Україні. В рамках реформи децентралізації в 2012 році в Україні був Центром експертизи реформ місцевого самоврядування Ради Європи в рамках загальноєвропейської ініціативи був започаткований Конкурс «Кращі практики місцевого самоврядування» [16].

При Міністерстві розвитку громад та територій України за підтримки Програми Ради Європи «Децентралізація реформа публічної адміністрації в Україні» 14 жовтня 2022 року розпочала роботу Конкурсна комісія «Всеукраїнського конкурсу журналістських робіт «Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» 2022 року. Тематика орієнтована на застосування принципів доброго демократичного врядування на місцевому рівні під час війни та взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в протидії військовій агресії й захисту територіальної цілісності та суверенітету держави [40].

Центром експертизи належного врядування Департаменту демократії та врядування Генерального директорату II – з питань демократії Ради Європи в рамках програми «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні» 29 червня 2022 року була представлена ініціатива щодо розбудови досягнень виборчої реформи та реформи децентралізації, відповідно до європейських стандартів і кращих практик. Експерти Ради Європи представили проект Рекомендацій Ради Європи стосовно формування політики з питань Плану відновлення місцевого самоврядування від наслідків війни* та загальний огляд результатів проведеного оцінювання та

аналізу потреб, що окреслює основні виклики у виборчій сфері в Україні у воєнний та післявоєнний період [7].

В рамках програми Ради Європи Венеціанська комісія надає юридичні консультації Україні, як країні, яка має наміри привести свої нормативно-правові та інституційні структури у відповідність до європейських стандартів та міжнародного досвіду в області демократії, прав людини та верховенства закону в таких напрямках:

- демократичні інститути та основні права;
- конституційне правосуддя;
- вибори, референдуми та діяльність політичних партій [27].

Проект, який унормовує проблеми внутрішнього переміщення осіб в Україні та спрямований на розширення можливостей і посилення спроможності таких осіб активно впливати на покращення системи захисту прав людини та доступу до правосуддя в Україні. Досягнення мети відбувається через безпосереднє залучення та представленість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) у всіх процесах на принципі партнерства. В 2021-2022 році Проект містить три складові та зосереджений на:

- вдосконалення нормативно-правової бази з питань захисту та відновлення прав людини ВПО та інших осіб, що постраждали від конфлікту;
- посилення потенціалу органів місцевої влади реагувати на потреби ВПО та осіб, що постраждали від конфлікту
- сприяння інтеграції ВПО через впровадження цифрових рішень [3].

Реалізується Проект Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні». Проект має на меті створити умови для зміцнення громадської участі, взаємної довіри, поваги та визнання між представниками ОГС і публічними службовцями для подальшої співпраці між ними й побудови сталого інклюзивного діалогу в процесі прийняття рішень. В рамках Проекту основними завданнями на 2021-2022 роки визначено:

- допомогти запровадити ефективну нормативно-правову основу для механізмів та інструментів громадської участі на основі стандартів Ради Європи та кращих практик;

- допомогти розбудувати та зміцнити потенціал та спроможність публічних службовців ефективно та регулярно залучати громадськість до прийняття рішень;

- підвищити обізнаність та зміцнити навички жителів та громадських організацій брати активну участь у вирішенні місцевих справ та адвокації змін;

- сприяти зміцненню діалогу та співробітництва у процесі прийняття рішень між публічною владою та громадськістю;

- допомогти у впровадженні інноваційних механізмів громадської участі на всіх рівнях та поширенні кращих практик в Україні [39].

Рада Європи продовжує підтримувати держави-члени у імplementації європейських стандартів прав людини на національному рівні шляхом перегляду законодавства, розвитку потенціалу та обміну найкращими практиками. Наразі реалізується Проект «Захист національних меншин, включаючи ромів та мови меншин в Україні» та є частиною Плану дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки [10].

Двосторонній Проект «Посилення заходів щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в Україні» реалізується в рамках Програми «Партнерство заради належного врядування» (2019-2022). Основними очікування від Проекту є:

- удосконалення законодавчої бази у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, яка відповідає європейським та міжнародним стандартам;

- формування комплексних заходів із запобігання та виявлення відмивання коштів і фінансування тероризму;

- створення ефективної нормативної та інституційної бази, яка забезпечує дотримання режиму прозорості бенефіціарної власності;

- вдосконалення судового розгляду справ, пов'язаних з економічними злочинами [38].

Проект «Підтримка безпеки журналістів та медіа, доступу до інформації, а також комунікаційної стратегії для Офісу Генерального Прокурора України» має на меті підтримати українську медіаспільноту у вирішенні поточних потреб та наслідків військової агресії в Україні. Проект впроваджується в межах оновлених пріоритетів Плану дій Ради Європи для України на 2018-2022 роки на основі наступних ключових компонентів:

Компонент 1. Допомогти українському аудіовізуальному регулятору та українському Суспільному мовнику виконувати свої функції за нових обставин.

Компонент 2. Створити хаб для підтримки медіа, безпеки та запобігання інформаційному безладдю за допомогою обміну інформацією/інформування про сповіщення Платформи Ради Європи щодо безпеки журналістики та захисту журналістів;

Компонент 3. Підтримати Офіс Генерального Прокурора України у сфері стратегічних комунікацій (внутрішні/зовнішні комунікації) у відповідності з новими потребами [26].

Проект «Підтримка судової влади України в забезпеченні кращого доступу до правосуддя» спрямований на підтримку:

- реформування законодавства з метою впровадження стандартів та рекомендацій Ради Європи у сфері судочинства;

- Верховного суду та судів нижчих інстанцій щодо забезпечення доступу до правосуддя та єдності судової практики відповідно до стандартів Ради Європи;

- Верховного суду та судів нижчих інстанцій щодо забезпечення дотримання принципу правової визначеності відповідно до стандартів Ради Європи;

- національних органів влади щодо вдосконалення законодавства та якості правової допомоги в системі надання безоплатної правової допомоги у

цивільних та адміністративних справах з урахуванням відповідної європейської практики та рекомендацій Ради Європи [28].

На сучасному етапі державотворення в Україні активно реалізуються та запроваджуються проєкти та програми майже у всіх сферах, що визнає вектор глобалізаційного вибору України.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Проблема кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України, на думку багатьох науковців, досліджується в декількох напрямках та ґрунтуються на теоретичних засадах. Це обумовлено глобалізаційними чинниками євроінтеграційних процесів, особливостями реформування інституцій Європейського Союзу, геополітичним вектором України та іншими явищами, які відбуваються у світі.

В наукових дослідженнях виокремлюється декілька концептуальних підходів до розуміння кризи євроінтеграції, що пов'язано з різним трактуванням самої дефініції «криза», зокрема: «криза крайнього строку»; конфронтаційні кризи; «кризи прийняття рішень».

Для дослідження кризи євроінтеграції науковці виділяють наступні теоретичні моделі: теорія «різних швидкостей»; теорія стратегій розвитку європейських країн або теорія «змінної геометрії» євроінтеграції; теорія концентричних кіл; теорія міжурядовості (інтергавернменталізм); теорія дезінтеграції.

Висвітлено еволюцію поглядів на європейський інтеграційний процес як в практичній так і в теоретичній площині.

2. Представлено характеристику наукових джерел щодо розуміння кризи євроінтеграції та геополітичного вибору України серед вітчизняних та зарубіжних дослідників. Криза євроінтеграції визначається як системне та багатоаспектне явище, що має як негативні, так і позитивні тенденції. Наголошено, що основною причиною виникнення кризи є вплив зовнішніх та внутрішніх деструктивних впливів та інституційна неспроможність Європейського Союзу до їх протистояння. Є наукові дослідження, які відзначають, що криза євроінтеграції сприяє позитивним змінам та пов'язують це з процесом посткризового відновлення та формуванням

здатності реагувати на майбутні кризові явища.

Встановлено, що у наукових джерелах відсутнє єдине розуміння кризи євроінтеграції, а отже, і єдиний підхід до її класифікації. З цієї позиції виокремлюються наступні напрями: економічна криза; міграційна криза; політична криза; міжнародний тероризм як вид кризи; фінансово-економічна криза; валютно-фінансова криза; соціальна криза; геополітична криза; енергетична криза; безпекова криза; продовольча криза; криза, що обумовлена пандемією COVID-19; інституційна криза ЄС; Шенгенська криза; Brexit; українська криза; грецька боргова криза; криза комплексного характеру (фінансова, монетарна, промислова, соціальна, політична, ідеологічна, моральна, геополітична, міграційна) тощо. Відзначено, що виникнення кризи євроінтеграції свідчить про недостатній рівень сформованості антикризових механізмів та форм взаємодії у самій інституції. Наголошено на доцільності вироблення стратегії спільного бачення країн ЄС щодо попередження та подолання кризових явищ, що надасть можливість прискорити процес інтеграції України до європейського простору з урахуванням геополітичного вибору країни.

3. На сучасному етапі відзначаються зміни в системі міжнародних відносин, миру та безпеки. Це обумовлює необхідність формування нового концептуального підходу до подолання системної кризи євроінтеграційних процесів з врахуванням геополітичного вибору України.

Сучасне політичне та геополітичне усвідомлення нових викликів у міжнародних відносинах повинно супроводжуватися пошуком дієвого інструментарію щодо подання криз у наступних площинах: визначення стратегічних вимірів; посилення безпеки ЄС, інституційна спроможність, економічна та фінансова стабільність тощо.

4. З'ясовано, що Україна активно гармонізує та адаптує законодавство відповідно до вимог ЄС. У зовнішній політиці України євроінтеграція є одним із пріоритетних напрямів. Це стосується всіх сфер, які контролюються владою, а також тих, які підтримуються громадськими організаціями. Це є

основою виконання вимог щодо євроінтеграції та адаптації українського законодавства до стандартів ЄС. На підставі правових документів наголошено на наявності двох етапів співробітництва та партнерства:

1-ий етап (1991- 2014 роки) щодо створення партнерських відносин і спрямованості на політичну інтеграцію через політичний діалог;

2-ий етап (2014 – 2021 роки) щодо вироблення правових підстав для політичної асоціації та економічної інтеграції України.

Кожен з цих етапів ознаменований прийняттям доленосних правових актів України з питань євроінтеграції, що визначається дослідниками як якісні зміни для повноцінної євроінтеграції.

На підставі аналізу правових документів України та рішень Європейського Союзу доцільно, на думку автора магістерського дослідження, говорити про формування 3-го етапу співробітництва та партнерства між Україною та Європейським Союзом. Початок цього етапу має бути з 2022 року. Цей етап потребує не тільки корегування правових актів та прийняття нових, а наукового осмислення сучасних подій та подолання кризи за умов військової агресії, енергетичної та економічної криз. Проблема цього етапу для науковців полягає в тому, що не вироблено наукових концептуальних поглядів та теорій, які б могли бути застосовними за таких криз. Наукові дослідження здебільшого констатують факт, а рекомендації та практико-орієнтовні дії, побудовані на достеменних результатах наукових досліджень потребують подальшого розвитку. На теперішній час наукові дослідження стосуються опису ситуації і констатації важливості вироблення нових теорій подолання нових криз.

Втім, аналіз законодавства України дає підстави стверджувати, що Україна визначилася з геополітичним вибором європейського напрямку та вживає ряд необхідних заходів щодо набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Євроінтеграційна політика України має щонайменше наступні виміри: правовий, державно-управлінський, економічний, фінансовий, політичний, інституційний тощо. Для України ці аспекти мають

особливе значення, правовий аспект – збереження суверенітету і територіальної цілісності; економічний – розвиток країни та добробут народу; політичний – забезпечення цивілізаційного майбутнього українського суспільства; інституційний – координація та співробітництво з європейськими інститутами з метою набуття членства в Європейському Союзі.

5. Встановлено, що сутність вектору геополітичного вибору України в умовах кризи євроінтеграції полягає в подоланні криз не тільки в контексті євроінтеграційних процесів, зокрема гуманітарної, економічної, енергетичної, продовольчої криз, а й внутрішніх криз в умовах військової агресії. Одними з основних криз, з якими зараз стикнувся ЄС є безпекова криза. Відповідно виникають питання вироблення нових стратегічних підходів щодо криз нового формату. Формується нове трансатлантичне партнерство на основі спільної стратегічної відповідальності та зміцненням трансатлантичної солідарності. Це передбачає збільшення інвестувань в сферу безпеки. Отже, можна говорити про формування нової європейської концепції подолання ризиків та кризових явищ, яка передбачає відстоювання спільних інтересів та заснована на соціальному добробуті.

6. Одним зі шляхів реалізації Україною геополітичного вибору є участь України в європейських інституціях. Продемонстровано, що процедура долучення до ЄС почалась у 1993 р. з відкриттям представництва Європейської комісії в Україні. Систематизовано і періодизовано діяльність України щодо євроінтеграційної спрямованості, зокрема отримані наступні результати (власна систематизація авторки магістерської роботи):

1993-1995 рр. – відкриття європейських інституцій в Україні; 1995-2007 рр. – ухвалюються основні документи щодо заявки України на вступ до Ради Європи і запрошення до участі в її діяльності;

2007-2013 рр. – перемовини щодо: Угоди про асоціацію, поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, схвалення Порядку денного асоціації Україна – ЄС, голосування України в Комітеті міністрів ради Європи;

2014-2017 рр. – підписання Угоди про Асоціацію Україна – ЄС, що є новим етапом у розвитку європейсько-українських договірних відносин, маючи на меті політичну асоціацію та економічну інтеграцію; набуття чинності часткового застосування деяких частин Угоди про Асоціацію; ухвала Україною 33 розпорядження про схвалення 129 планів імплементації 179 актів законодавства ЄС; затвердження планів імплементації 180 актів законодавства; успішне запровадження деяких реформ; впровадження законодавства про енергоефективність;

2018-2022 рр. - переглянуто і скориговано план План дій Ради Європи для України щодо переспрямування донорських ресурсів на покриття гуманітарних потреб України; проведення земельної, банківської реформ; ухвалення рішень Кабінету Міністрів Ради Європи щодо ситуації в Україні;

2022 р. – активна участь представників України в інституціях ЄС; підписується низка угод про: цифровізацію, підвищення продовольчої безпеки, фінансування спільних заходів, співробітництва в галузі оподаткування: Україна приймає участь в роботі головних органів Ради Європи, зокрема: у Комітеті міністрів Ради Європи; у Парламентській асамблеї Ради Європи; у Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи; у Європейському суді з прав людини; України визнається пріоритетним партнером для Європейського Союзу і надаються рекомендації щодо кандидатства в члени ЄС.

7. Значна кількість проєктів і програм, які проводились в Україні сприяли становленню і розвитку геополітичного вибору України, зокрема щодо процесу її інтеграції в ЄС. Проєкти і програми систематизовано за періодами, зокрема (авторська розробка): 2012-2014 рр. – проєкти щодо експертизи реформ місцевого самоврядування в межах конкурсу «Кращі практики місцевого самоврядування»; 2017 р. – проєкти в енергетичній сфері; 2019 р. – проєкти захисту цивільного населення від ризиків природних, екологічних та промислових катастроф; 2020 р. – створення єдиного цифрового ринку; 2019-2020 рр. – проєкт щодо зміцнення прав

людини та запровадження європейських стандартів дотримання прав людини в Україні; 2018-2021 рр. – проекти щодо: захисту прав меншин в Україні; підтримки безпеки журналістів та медіа, доступу до інформації, комунікаційної стратегії для Офісу Генерального Прокурора України; підтримки судової влади України та доступу до правосуддя; 2019-2022 – проєкт щодо посилення заходів щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в Україні; 2021 – 2023 рр. – План заходів щодо забезпечення реалізації в Україні Стратегії ЄС для Дунайського регіону; 2021-2027 рр. – програми розвитку транскордонного співробітництва; 2021-2022 рр. – проєкт щодо унормовання проблеми внутрішнього переміщення осіб в Україні; 2022 р. - підтримка кластерів ЄС в Україні з метою запобігання гуманітарної та міграційної кризи; Стратегії ЄС для Дунайського регіону як один із пріоритетних векторів; програми щодо медіа, культури, міжсекторального співробітництва; конкурс журналістських робіт щодо реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади; програми щодо децентралізації і реформи публічної адміністрації в Україні.

Розширення проєктів і програм на всі сфери життєдіяльності є одним зі шляхів реалізації глобалізаційного виміру України.

Особливості, складнощі та переваги європейського вибору України в умовах кризи Євросоюзу – з одного боку, й насування й здійснення широкомасштабного воєнного нападу РФ – з іншого:

- Україна матиме всі демократичні цінності та територіальну цілісність, а також безліч переваг, що надає членство ЄС;
- Складнощі полягають в тому, що Україні необхідно виборювати своє право на незалежність та бути в постійній можливій конфронтації з РФ, тому що дана країна засуджує та хоче недопустити будь-які нові інтеграції ЄС з іншими країнами;
- Перевагою та особливістю є те, що після вибору європейського напрямку, Україна має неабияку підтримку у війні з РФ з боку

держав та організацій, що поділяють демократичні цінності та свободу.

Для України ЄС представляє більше позитивних аспектів, незважаючи на всі проблемні питання. Якби не події 2022 р., у відносинах Україна–Росія, можна було б розглядати питання можливості формування двосторонніх угод (Україна–ЄС, Україна–Росія), але після початку повномасштабного вторгнення та агресії РФ та великої ймовірності тривалої війни думка про позитивні відносини між Україною та Росією видається утопічною. Україна, як у 2014 р., так і у 2022-му, обрала свій геополітичний курс на Захід. Нам потрібно здійснити безліч реформ, щоб стати членом ЄС та відповідати Копенгагенським критеріям вступу. Адже бути демократичною державою із свободою слова, вибору та збереженням національної ідентичності краще, аніж бути поглинутою авторитарним режимом із психологічно невірною путінською верхівкою.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменко Р. О. Пандемія COVID-19 як виклик єдності та стабільності Європейського Союзу: пошук шляхів подолання кризи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 79-86. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9539>.
2. Баркалова І. М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40-70-х роках ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 1. С. 9-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2013_1_4.
3. Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Council of Europe. URL: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps2-ukr#{%2238403826%22:\[0\]}](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps2-ukr#{%2238403826%22:[0]}).
4. Гармаш С. В. Особливості бізнес-менеджменту України в умовах євроінтеграції за часів системної кризи (проблеми та перспективи). *Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції*: збір. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 16-17 квітня 2020 р., Черкаси, Україна. Черкаси, 2020. С. 526-528. URL: http://www.suem.edu.ua/documents/tezy_conference_2020_04.pdf.
5. Давимука О. О. Ухвалення «Стратегічного компасу» Європейського Союзу. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/ukhvalennya-stratehichnoho-kompasu-yevropeyskoho-soyuzuhttps://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/evropeyskiy_kompas.pdf.
6. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. *Методологія наукових досліджень* : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
7. Добре демократичне врядування в Україні: рух вперед у повоєнний період. *Council of Europe*. 2022. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/good-democratic-governance-in-ukraine-moving-forward>.

8. Дудкевич В. І. Євроінтеграційні практики України: політологічний вимір : дис. ... д-ра філос. : 052 «Політологія» / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2021. 264 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/dis_dudkevych.pdf.
9. ЄС в Україні. *EUAM Ukraine*. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/eu-and-euam>.
10. Захист національних меншин, включаючи ромів та мови меншин в Україні. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/national-minorities>.
11. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 рік. К., 2021. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4540>.
12. Карпюк О. Нова політика Європи: десять років політичних криз. *Історична правда*. 17 жовтня, 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/reviews/2022/01/31/160862/>
13. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. *Політичний менеджмент*. Вип. 6. 2004. С. 103-114. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kish_poshuky.pdf.
14. Книжник К. В. Кризові процеси у розвитку інтеграції ЄС. *Молодий учений*. 2019. №11 (5). С. 326-330. URL: <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1478>.
15. Коваленко Б. Протистояння Старої та Нової Європи. *Kyiv Post: Ukrain's Global Voice*. 18 September, 2022. URL: <https://www.kyivpost.com/uk>.
16. Конкурс «Кращі практики місцевого самоврядування». *Міністерство розвитку громад та територій України* : веб-сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/konkurs/konkurs-krashhi-praktiki-mistsevogo-samovryaduvannya-u-2014-rotsi/konkurs-krashhi-praktiki-mistsevogo-samovryaduvannya-2/>.

17. Координаційний центр з провадження діяльності, пов'язаної з участю України в реалізації Стратегії ЄС для Дунайського регіону, підтримав план заходів на 2021-2023 рр. *Міністерство розвитку громад та територій України* : веб-сайт. URL:

<https://www.minregion.gov.ua/press/news/koordynacziynyj-czentr-z-provadžhennya-diyalnosti-povyazanoyi-z-uchastyu-ukrayiny-v-realizacziyi-strategiyi-yes-dlya-dunajskogo-regionu-pidtrymav-plan-zahodiv-na-2021-23-rr/>

18. Корнійчук Л. В. Проблеми реформування Європейського Союзу на сучасному етапі. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 132-137. URL: DOI 10.31558/2519-2949.2018.1.2.

19. Костенко В. О. Міграційна криза ЄС: аналіз політики сьогодення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20 травня 2016 р., Т 1., Одеса, Україна. Одеса, 2016. С. 225-227.

20. Кулешова В. В. Криза євроінтеграції та геополітичний вибір України. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини*: збір. матеріалів IV Міжнар. наук. конф. студ. і молод. вчених, 5 травня 2022 р., Вінниця, Україна. Вінниця, 2022. С. 90-92. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/12476> .

21. Лотоцька Н. Нинішня криза є унікальною нагодою подивитися на майбутнє України як члена ЄС, – Кулеба. *LB.UA: дорослий погляд на світ*. 8 лютого, 2022. URL: https://lb.ua/news/2022/02/08/504990_ninishnya_kriza_ie_unikalnoyu_nagodoyu.html.

22. Матюшенко І. Ю., Беренда С. В., Резніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навчальний посібник. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с. URL: https://ndc-ipr.org/media/ndc_old/documents/4_Evrointegr.pdf.

23. Метлушко О. В., Павлова О. А. Євроінтеграційні процеси у банківській системі України : на перехресті досліджень і висновків. *Наука*

молода. 2015. № 22. С. 98-108. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/3367>.

24. Осмолівська А. О. Економічна, політична та соціальна кризи Європи в ХХІ столітті. *Політичне життя*. 2019. №. С. 880-85. URL: DOI 10.31558/2519-2949.2019.2.12.

25. Панченко В. Г. Діалектика європейських інтеграційних та дезінтеграційних процесів: конфлікт теорії та практики. *International Relations, Part "Economic Sciences"*. 2017. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3394.

26. Підтримка безпеки журналістів та медіа, доступу до інформації, а також комунікаційної стратегії для Офісу Генерального Прокурора України. *Council of Europe*. URL: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/support-to-safety-of-journalists-media-and-of-access-to-information-including-communication-strategy-for-prosecutor-general-s-office-in-ukraine#%22128531435%22:\[0\]](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/support-to-safety-of-journalists-media-and-of-access-to-information-including-communication-strategy-for-prosecutor-general-s-office-in-ukraine#%22128531435%22:[0]).

27. Підтримка конституційних і правових реформ, конституційне правосуддя та надання допомоги верховній раді у проведенні реформ, спрямованих на підвищення її ефективності. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/assistance-to-the-ukrainian-authorities-in-reforming-electoral-legislation-and-in-conducting-constitutional-reform>.

28. Підтримка судової влади України в забезпеченні кращого доступу до правосуддя» спрямований на підтримку. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/support-for-judicial-institutions-and-processes-to-strengthen-access-to-justice-in-ukraine>.

29. План дій «Україна-Європейський Союз: Міжнародний документ схвалений Кабінетом Міністрів України від 12.02.2005 № 994_693. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text.

30. Право Європейського Союзу. Національна академія внутрішніх справ: веб-сайт. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/eulaw/info/lec2.html>.

31. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: постанова Верховної Ради України від 29.07.2022 № 2483-IX, чинний. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text>

32. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI, чинний, в редакції від 08.07.2018 № 2469-VIII. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17?find=1&text=%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF#w1_11

33. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98, втратив чинність від 10.07.2015 № 398/2015. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text>

34. Про Основні напрями зовнішньої політики України: постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII, втратила чинність від 20.07.2010, № 2411-VI. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12?find=1&text=%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF#w1_8

35. Про приєднання України до Статуту Ради Європи. Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР, чинний. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>

36. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV, чинний, в редакції від 04.11.2018 № 2581-VIII. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

37. Проект «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для зміцнення свободи медіа в Україні». *Council of Europe*: веб-сайт. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/eu-and-council-of-europe-working-together-to-support-freedom-of-media-in-ukraine/-/asset_publisher/Ge5GjycF9bop/content/eu-

[council-of-europe-joint-project-to-strengthening-human-rights-in-ukraine-extended-for-9-months?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fuk%2Fweb%2Fkyiv%2Feu-and-council-of-europe-working-together-to-support-freedom-of-media-in-ukraine%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_Ge5GjycF9bop%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-4%26p_p_col_count%3D3](https://www.coe.int/fuk%2Fweb%2Fkyiv%2Feu-and-council-of-europe-working-together-to-support-freedom-of-media-in-ukraine%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_Ge5GjycF9bop%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-4%26p_p_col_count%3D3)

38. Проект Активізації заходів щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в Україні. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/national-minorities>

39. Проект Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні». *Council of Europe*: веб-сайт. URL: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/promoting-civil-participation-in-democratic-decision-making-in-ukraine#%2247092042%22:\[1\]](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/promoting-civil-participation-in-democratic-decision-making-in-ukraine#%2247092042%22:[1])

40. Розпочала роботу комісія медіаконкурсу з децентралізації: оцінюється рекордна кількість заявок. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/media-contest-2022/>

41. Сидоренко В. Р. Кризові процеси у розвитку інтеграції ЄС: витоки і перспективи *Економіка і прогнозування*. 2017. №1. С. 7-34. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_17_1_07_uk.pdf

42. Сіденко В. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС. К., 2018. 214 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_int_ehratsii.pdf

43. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України: схвалена Європейською Радою 11.12.1999, прийняття від 11.12.1999 № 994_492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492#Text

44. Ставлення до вступу України до ЄС і НАТО: результати телефонного опитування, проведеного 13-16 грудня 2021 року. *Київський*

міжнародним інститутом соціології веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1083&page=1>

45. Стефанішина розповіла про співпрацю України та ЄС для подолання енергетичної, безпекової та продовольчої криз. *ZN,UA*: веб-сайт. 7 вересня, 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/stefanishina-rozpovila-pro-spivpratsju-ukrajini-ta-jes-dlja-podoljannja-enerhetichnoji-bezpekovoji-ta-prodovolchoji-kriz-.html>

46. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*: веб-сайт. http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stand-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350

47. У звіті ЄС відзначено важливі кроки у напрямку впровадження програми реформ в Україні. *European Union*: веб-сайт. 2022. URL: <https://cutt.ly/D11BVaC>

48. Угода про Асоціацію між ЄС та Україною «Короткий посібник з Угоди про Асоціацію» [Електронний ресурс]. URL: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf

49. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: від 14.06.1994 № 998_012, втратила чинність, від 01.09.2017 № 984_011. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

50. Україна-ЄС: шлях до політичної асоціації. Проект реалізується за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. *Центр Разумкова*: веб-сайт. 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/en/edition/other-publications>

51. Україна вперше взяла участь у роботі Генасамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій як асоційований член. *Уповноважений з захисту державної мови*: веб-сайт. 2022. URL:

<https://mova-ombudsman.gov.ua/news/ukraina-vpershe-vziala-uchast-u-roboti-henasamblei-ievropeiskoi-federatsii-natsionalnykh-movnykh-instytutsii-iak-asotsiiovanyi-chlen>

52. Україна приєдналася до програми ЄС «Креативна Європа» (2021-2027). *Креативна Європа Україна*: веб-сайт. 2022. URL: https://creativeeurope.in.ua/posts/Ukraine_joined_CreativeEurope

53. Україна та ЄС у Брюсселі підписали низку двосторонніх документів. Укрінформ: веб-сайт. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3564892-ukraina-ta-es-u-brusseli-pidpisali-nizku-dvostoronnih-dokumentiv.html>

54. Уряд України підбив підсумки 6 років виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-ukrayini-pidbiv-pidsumki-6-rokiv-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>

55. Участь України у діяльності Ради Європи. *Міністерство закордонних справ України*: веб-сайт. 2022. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi>

56. Хомутенко Л. І., Хомутенко А. В. Теоретичне підґрунтя формування об'єднаної Європи. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4 (90). С. 126-132. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/192698/193160>

57. Юркова О. В., Charles F. Кризи, основні концептуальні підходи до аналізування суспільних криз (з досвіду міжнародної політології) [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 5: Інститут історії України. К.: «Наукова думка», 2008. 568 с. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sbFYeWH_IR0J:history.org.ua/%3Ftermin%3DKrizi&cd=15&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

58. Akhvlediani T. Geopolitical and Security Concerns of the EU's Enlargement to the East: The Case of Ukraine, Moldova and Georgia.

Intereconomic: *Review of European Economic Policy*. 2022. Vol. 57. № 4. 2022. P. 225–228. URL:

<https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/4/article/geopolitical-and-security-concerns-of-the-eu-s-enlargement-to-the-east-the-case-of-ukraine-moldova-and-georgia.html>

59. Alonso-Trabanco J.M. A World Remade? Lessons from the Ukraine War: Situation Reports. *Geopolitical Monitor*. 10, June, 2022. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/>

60. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. *European Council Council of the European Union*. 21 March, 2022.

URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/ukhvalennya-stratehichnoho-kompasu-yevropeyskoho-soyuzu>

61. Beck T., Schlosser P., Sandoval-Velasco M. Economic and financial union: Special Seminar series on Ukraine and Europe. *European University Institute*. 18, May, 2022. URL: <https://www.eui.eu/events?id=538170>

62. Berend I. T. The contemporary crisis of the European Union : prospects for the future. Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, 2017, 170 p.

63. Borrell J. The war in Ukraine and its implications for the EU. *European Union*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/war-ukraine-and-its-implications-eu_en

64. Brack N., Gürkan S. Theorising the Crises of the European Union: book. London, Routledge. 2017, 33 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003001423>

65. Buras P., Dumoulin M., Gressel G., Shapiro J. Survive and thrive: A European plan to support Ukraine in the long war against Russia. *European Council n foreign relations*. 9, September, 2022. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/eu-war-ukraine/>

66. Conti I. Energy dependence and transition. Economic and financial union: Special Seminar series on Ukraine and Europe. *European University Institute*. 25, May, 2022. URL: <https://www.eui.eu/events?id=542611>

67. Continental Europe successful synchronisation with Ukraine and Moldova power systems. *Entsoe*. 16, March, 2022. URL: <https://www.entsoe.eu/news/2022/03/16/continental-europe-successful-synchronisation-with-ukraine-and-moldova-power-systems/>

68. Dzankic J., Ruhs M. Migration and refugee policies. Special Seminar series on Ukraine and Europe. *European University Institute*. 22, June, 2022. URL: <https://www.eui.eu/events?id=538172>

69. Evaluation of the European Commission's Co-operation with Ukraine: Final Report. 2010. Vol. 1. OECD. URL: <https://www.oecd.org/derec/ec/47272956.pdf>

70. EU Clusters Support Ukraine Forum. *European Union*. 2022. URL: <https://clustercollaboration.eu/content/eu-clusters-supporting-ukraine>

71. EU report praises important reforms in Ukraine, but calls for more. *Emerging European*. July 27, 2022. URL: <https://emerging-europe.com/news/eu-report-praises-important-reforms-in-ukraine-but-calls-for-more/>

72. EU report: Ukraine makes important progress in reforms but more needs to be done. *Уніан: інформ-агенство*. 09, November, 2018. URL: <https://www.unian.info/politics/10331751-eu-report-ukraine-makes-important-progress-in-reforms-but-more-needs-to-be-done.html>

73. Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine. *European Union*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/europe-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine_en

74. EU-Ukraine relations – factsheet. *European Union*. 23 September, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ukraine-relations-factsheet_en

75. Ferrara F. M., Kriesi H. Crisis pressures and European integration. *Journal of European Public Policy*. 2022. Vol. 29. № 9. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1966079>

76. Hofmann S., Stolle D. Security politics and European defence: Special Seminar series on Ukraine and Europe. *European University Institute*. 8, June, 2022. URL: <https://www.eui.eu/events?id=542612>

77. Hooghe L., Marks G., Kriesi H. Politics and European identity: Special Seminar series on Ukraine and Europe. *European University Institute*. 1, June, 2022. URL: <https://www.eui.eu/events?id=538171>

78. Howorth J. The EU's chair was missing at the Ukraine table. *SAGE Journal*. 2022. Vol. 21. № 1. URL: <https://doi.org/10.1177/17816858221089371>

79. Iavorskyi P., Taran S., Shepotylo O., Hamaniuk O. Ukraine's Integration Into The EU'S Digital Single Market. *Analytical report*. Kyiv, 2020. p. 52. URL: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/dig_ukraine_eu_ENG-2_WEB.pdf

80. International Migration Outlook. *OECDiLibrary*. 2022. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/30fe16d2-en/index.html?itemId=/content/publication/30fe16d2-en>

81. Kleintop J. Geopolitical Risk Update: Russia-Ukraine. *SCH WAB*. 22, February, 2022. URL: <https://www.schwab.com/learn/story/geopolitical-risk-update-russia-ukraine>

82. Kopachinska G. Geopolitical view of Ukraine: history of development and specifics of its current transformation. *Quaestiones Geographicae*. 2021. № 40 (4). 2021. URL: <https://sciendo.com/pdf/10.2478/quageo-2021-0037>

83. Korolev A. The never-ending ukraine crisis: nothing personal, it's strictly geopolitics. *Australian Institute of International Affairs*. 2022. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/never-ending-ukraine-crisis-nothing-personal-strictly-geopolitics/>

84. Laffan J. B. Enlargement and future membership: Special Seminar series on Ukraine and Europe. *European University Institute*. 29, June, 2022. URL: <https://www.eui.eu/events?id=548011>

85. Leigh M. The EU's response to the war in Ukraine. *Security*. 29, April, 2022. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/eu-war-ukraine/>

86. Letter: For the Official Recognition of Ukraine as a Candidate State for EU Membership. VSERGAD/INCIGHT. URL: <https://visegradinsight.eu/letter-for-the-official-recognition-of-ukraine-as-a-candidate-state-for-eu-membership/>

87. Moritsch S. The geopolitical impact of the conflict in Ukraine. *KPMG*. 2022. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/03/russia-ukraine-geopolitical-impact.pdf>

88. Raik K., Blockmans S. Ukraine's Path to EU Membership: How to Turn a Geopolitical Necessity into a Viable Process. *RKK ICDS*. 2022. URL: <https://icds.ee/en/ukraines-path-to-eu-membership-how-to-turn-a-geopolitical-necessity-into-a-viable-process/>

89. Reznik O. Ukraine's European Choice as a social condition of democratic transition. *Ideology and Politics*. 2017. № 2 (8). P. 117-145. URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/01/2.8.%20ENG.%20Reznik%20and%20Reznik%20Final.pdf>

90. Sarıkay B. Evaluation of The Ukrainian Crisis Within The Context of Regional Security Complex Theory. *Afro Eurasian Studies Journal*. 2017. Vol. 6. № 1-2. P. 33-53. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/700186>

91. Schimmelfennig F. European Integration (Theory) in Times of Crisis. *Journal of European Public Policy*. 2018. Vol. 25. № 7. P. 1-17. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1421252>

92. Sharma T. Assessment Of EU' Economic and Health Response to the Covid-19 Pandemic. Within the Framework of Liberal Intergovernmentalism And Neofunctionalism Theoretical Approaches. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2021. Vol. 11. № 1. P.131-144. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.1.14>

93. Technical Recommendations for Disaster Risk and Civilian Vulnerability Reduction in eastern Ukraine. *Right to Protection*. 2021. URL: <https://r2p.org.ua/tech-recommendations-risk-reduction-e-ukraine/?lang=en>

94. The EU and Ukraine: Taking a Breath. *Garnigie Endowment International Peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub-75648>

95. The global implications of the Ukraine crisis, with Laurence Boone. *OECDiLibrary*. 2022. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/the-global-implications-of-the-ukraine-crisis-with-laurence-boone_04d13b44-en

96. Ukraine and the European Union: Special seminar series on ‘The impact of the war in Ukraine on European integration’ taking place from May to June 2022. *European Government and Political Programme*. URL: <https://europeangovernanceandpolitics.eui.eu/ukraine-and-the-eu/>

97. Ukraine: EU report notes continued implementation of the reform agenda though challenges remain. *PubAffairs Bruxelles*. URL: <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/eu-institution-news/ukraine-eu-report-notes-continued-implementation-of-the-reform-agenda-though-challenges-remain/>

